คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ
เอกสารโบราณประเภทจารึก

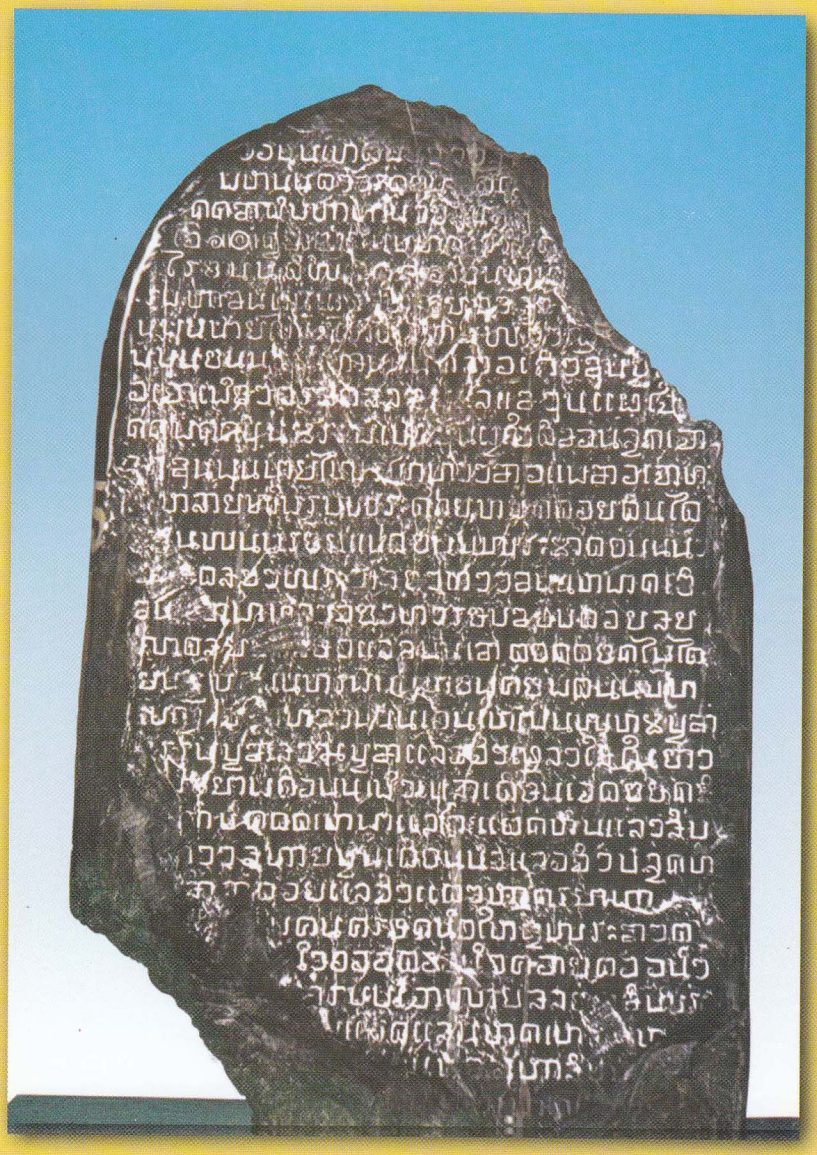

สำนักหอสมุดแห่งชาติ
กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ
เอกสารโบราณประเภทจารึก

กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก
สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม
พิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๕๑

คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารโบราณประเภทจารึก
กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

เอกสารวิชาการสำนักหอสมุดแห่งชาติ
พิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๕๕๑ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ
สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
คู่มือสำรวจ จัดหา รวบรวมทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารโบราณประเภทจารึก. -- กรุงเทพฯ: สำนัก, 2551.
64 หน้า.
1. จารึก. 2. ชื่อเรื่อง.
417.7
ISBN 978-974-417-912-8

คณะที่ปรึกษา
ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ (นางสาวอรพินท์ ลิ่มสกุล)
ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณ (นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์)
ผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาตะวันออก (นายเทิม มีเต็ม)
ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านจิตรกรรม (นางสาวนิรมล เรืองสม)
หัวหน้ากลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก (นางสาวจตุพร ศิริสัมพันธ์)

คณะทำงาน
นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ
นางสาวเอมอร เชาวน์สวน
นายสมภพ มีสบาย
นายจุง ดิบประโคน
นางสาวศิวพร ฮาซันนารี
นางสาวยุวเรศ วุทธีรพล
นางสาววชรพร อังกูรชัชชัย
นายสันติ วงศ์จรูญลักษณ์

ผู้ถ่ายภาพ
นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์
นางสาวเอมอร เชาวน์สวน
นางสาวยุวเรศ วุทธีรพล
นางสาววชรพร อังกูรชัชชัย

พิมพ์ที่
บริษัท ทรงสิทธิวรรณ จำกัด
๑๐๑๗ ถนนประชาชื่น แขวงบางซื่อ เขตบางซื่อ กรุงเทพฯ ๑๐๘๐๐
โทรศัพท์ ๐-๒๕๘๗-๕๒๙๒, ๐-๒๕๘๕-๓๒๓๓, ๐-๒๙๑๐-๑๙๙๙
โทรสาร ๐-๒๕๘๗-๒๐๘๔

คำนำ

ทรัพยากรสารสนเทศเอกสารโบราณที่มีอยู่ในความรับผิดชอบของสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร มี ๓ ประเภท คือ จารึก หนังสือใบลานหรือคัมภีร์ใบลาน และหนังสือสมุดไทย เอกสารโบราณเหล่านี้ เป็นมรดกภูมิปัญญาของบรรพชนที่ส่วนหนึ่งยังคงตกค้างอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักร ซึ่งปัจจุบันไม่มีการสร้างขึ้นใหม่อีกแล้ว ส่วนที่คงเหลืออยู่นับวันก็มีแต่จะเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา ในที่สุดอาจจะไม่มีเหลืออยู่อีก ซึ่งจะเป็นการสูญเสียอันยิ่งใหญ่ที่สุดของประเทศ

สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ตระหนักถึงความสำคัญของเอกสารโบราณเป็นอย่างดี โดยเฉพาะส่วนที่ยังตกค้างอยู่ในต่างจังหวัด แม้ว่าจะได้จัดให้มีข้าราชการกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก รับผิดชอบโดยตรง ในการสำรวจ จัดหา และรวบรวมเอกสารโบราณเป็นระยะ ๆ อย่างต่อเนื่องตลอดมา แต่บางครั้งมีการเปลี่ยนตัวบุคลากรผู้ปฏิบัติทำให้งานที่ดำเนินการอยู่ต้องหยุดชะงักหรือล่าช้า เนื่องจากขาดความรู้ความชำนาญ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว สำนักหอสมุดแห่งชาติจึงมอบหมายให้ **นางสาวเอมอร เชาวน์สวน** นักภาษาโบราณ ๗ ว. หัวหน้ากลุ่มงานทะเบียนและบริการ รวบรวมและเรียบเรียงคู่มือสำรวจจัดหารวบรวมทรัพยากรสารสนเทศเอกสารโบราณประเภทจารึก โดยจัดทำเป็นต้นฉบับมอบให้ **นางสาวจตุพร ศิริสัมพันธ์** นักภาษาโบราณ ๘ หัวหน้ากลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก ตรวจสอบความถูกต้อง ทั้งนี้ก็เพื่อให้หนังสือเล่มนี้ใช้เป็นคู่มือปฏิบัติงานการสำรวจ จัดหา และรวบรวมเอกสารโบราณประเภทจารึกของข้าราชการ รวมทั้งผู้แทนเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นคุณประโยชน์แก่การศึกษาของชาติสืบไป

กรมศิลปากร หวังว่าหนังสือนี้คงจะอำนวยประโยชน์แก่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานและผู้เกี่ยวข้องตามสมควร

(นายเกรียงไกร สัมปัชชลิต)
อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(๓)
สารบัญ	(๔)
ความหมาย ความสำคัญ คุณค่าและประโยชน์ของจารึก	๑
● ความหมายของจารึก	๒
● ความสำคัญของจารึก	๒
● คุณค่าและประโยชน์ของจารึก	๑๖
ประเภทและลักษณะของจารึก	๑๘
● ประเภทของจารึก	๑๘
● ลักษณะของจารึก	๒๑
■ รูปทรงของจารึก	๒๑
■ การวางรูปอักษรในจารึก	๒๙
■ การกำหนดชื่อจารึก	๓๐
แนวทางการสำรวจและการรวบรวมเอกสารโบราณประเภทจารึก	๓๑
● แนวทางการสำรวจจารึก	๓๑
● ประวัติการสำรวจจารึก	๓๒
● แผนการปฏิบัติงานสำรวจจารึก	๓๔
■ ขั้นตอนที่ ๑ การจัดเตรียมอุปกรณ์ก่อนออกปฏิบัติงานในภาคสนาม	๓๔
■ ขั้นตอนที่ ๒ การปฏิบัติงานในภาคสนาม	๓๗
■ ขั้นตอนที่ ๓ รายงานผลการปฏิบัติงานภาคสนาม	๔๘
● อุปสรรคและปัญหาในการสำรวจจารึก	๔๙
● การทำทะเบียน การจัดเก็บ และการรวบรวมหลักฐานจารึก	๕๒
■ การทำทะเบียนจารึก	๕๒
■ การจัดเก็บจารึก	๕๖
■ การรวบรวมหลักฐานจารึก	๕๙
บรรณานุกรม	๖๐

ความหมาย ความสำคัญ
คุณค่าและประโยชน์ของจารึก

สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นสถาบันที่มีส่วนสัมพันธ์กับการศึกษาของชาติ รับหน้าที่เก็บรักษา รวบรวม และให้บริการทรัพยากรสารสนเทศประเภทต่าง ๆ รวมทั้งเอกสารโบราณแก่นักศึกษา ประชาชน ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เพื่อศึกษาค้นคว้า วิจัย และเผยแพร่มรดกวัฒนธรรมแห่งชาติ หน่วยงานของสำนักหอสมุดแห่งชาติ ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับเอกสารโบราณ คือ ***กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก*** มีหน้าที่รวบรวม เก็บรักษา อ่าน แปล ศึกษา วิจัย และให้บริการเอกสารโบราณ

ในประเทศไทย ปัจจุบันยังคงมีเอกสารโบราณที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นตกค้างอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักร เอกสารโบราณเหล่านั้นจัดเป็นเอกสารชั้นต้นที่ให้ประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องราวของบรรพชน บ่งบอกความเคลื่อนไหวของอารยธรรม และค่านิยมแห่งสังคมในกลุ่มชนโบราณแต่ละยุคสมัยทุกภูมิภาคของประเทศอีกทั้งยังเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาการด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี อักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ อักขรวิทยา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และเรื่องอื่น ๆ อันเกี่ยวกับชีวิต ความเป็นอยู่ของกลุ่มชนในอดีตเหล่านั้น

เอกสารโบราณ เป็นวัตถุที่มีอายุนับร้อยปีขึ้นไป จึงอยู่ในสภาพที่เก่า ชำรุด แตก หัก ไปตามสภาพธรรม ถ้าปล่อยให้หลักฐานสำคัญทั้งหลายเหล่านั้นคงสภาพชำรุด หรือตกอยู่ในที่รกร้างสืบต่อไป จะเป็นการทำลายเอกสารทางอ้อมทั้งนี้เพราะเอกสารโบราณต่าง ๆ ปัจจุบันไม่มีการสร้างวัตถุขึ้นใหม่อีกแล้ว นับวันมีแต่จะเสื่อมสภาพไปทุกขณะ ในที่สุดอาจจะไม่มีเหลืออยู่อีก ซึ่งจะเป็นการสูญเสียอันยิ่งใหญ่ที่สุดของประเทศ ประชาชนในชาติจะไม่รู้จักอดีตของตน ฉะนั้นจึงสมควรพิจารณาถึงความสำคัญของการสำรวจ จัดหา รวบรวม และสงวนรักษา เพื่อจรรโลงไว้ซึ่งหลักฐานสำคัญอันมีค่ายิ่งต่อการศึกษาของชาติต่อไปในอนาคต

สำนักหอสมุดแห่งชาติ ตระหนักถึงความสำคัญของการสำรวจ จัดหา รวบรวม ทรัพยากรสารสนเทศ เอกสารโบราณที่มีกระจัดกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศเป็นอย่างดี จึงกำหนดให้เป็นหน้าที่หลักอย่างหนึ่งของกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก ที่จะต้องปฏิบัติอย่างจำเป็นเร่งด่วนในเรื่องการสำรวจ การจัดหา การรวบรวม ควบคู่ไป พร้อมกับการสงวนรักษา การบริการ และการเผยแพร่สารสนเทศจากเอกสารโบราณ ซึ่งในลำดับต่อไป จะกล่าวถึงเฉพาะเอกสารโบราณประเภทจารึกเท่านั้น

ความหมายของจารึก

จารึก เป็นเอกสารโบราณที่บันทึกลายลักษณ์อักษรให้เป็นร่องลึกลงไปในเนื้อวัตถุชนิดต่าง ๆ ที่มีความแข็งแรง และคงทนถาวร เช่น ศิลา ไม้ ดินเผา ทองคำ เงิน และโลหะอื่น ๆ การบันทึกลายลักษณ์อักษร ตามความหมายของจารึก จึงต้องประกอบด้วย กรรมวิธีจารึก ซึ่งใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ กันไป ตามชนิดของวัตถุที่นำมาใช้ทำจารึก ดังนี้

๑. **จารึกโดยใช้เหล็กสกัด ตอกสกัดลายลักษณ์อักษร** หมายถึง การใช้เหล็กสกัดตอกลงไปบนเนื้อวัตถุประเภทศิลา ให้เป็นร่องลึกรอยรูปอักษร เรียกวิธีการอย่างนี้ว่า ***จารึก*** และเรียกแผ่นศิลาที่จารึกรูปอักษรลงไปแล้วว่า ***ศิลาจารึก*** จะเห็นได้ว่า จารึกเป็นเอกสารอย่างหนึ่งที่สำเร็จด้วยหัตถกรรมโดยการสกัดลายลักษณ์อักษรเป็นภาษาที่ใช้สื่อความหมายแทนคำพูด เช่น จารึกเขารัง บางครั้งอาจมีการจารึกอักษรข้อความอธิบายประกอบภาพ ซึ่งเป็นงานศิลปกรรมประเภทประติมากรรม เช่น ศิลาจารึกภาพชาดกวัดศรีชุม เป็นภาพจำหลักลายเส้นบนแผ่นศิลา เล่าเรื่องในชาดก

๒. **จารึกโดยใช้เหล็กจารเขียนลายลักษณ์อักษร** หมายถึง จารึกที่บันทึกลายลักษณ์อักษรบนวัตถุอื่น ๆ ที่มีเนื้อแข็งน้อยกว่าศิลา ได้แก่ วัตถุประเภทไม้ ดินเผา และโลหะชนิดต่าง ๆ ซึ่งเนื้อวัตถุไม่แข็งมาก และบางกว่าศิลา การบันทึกลายลักษณ์อักษรจึงไม่ใช้วิธีสกัด แต่จะใช้เหล็กที่มีปลายแหลมคม เรียกว่า ***เหล็กจาร*** เขียนลายลักษณ์อักษรลงบนแผ่นวัตถุนั้นทันที จัดเป็นกลุ่มเอกสารที่มีลักษณะคาบเกี่ยวระหว่างจารึกกับเอกสารที่เขียนด้วยมือ แต่โดยเหตุที่วัตถุซึ่งนำมาใช้รองรับการเขียนด้วยเหล็กจารนั้นมีลักษณะแข็งและคงทนถาวร อีกทั้งรอยรูปอักษรที่ปรากฏบนวัตถุนั้นมีรูปลักษณ์เช่นเดียวกับศิลาจารึก จึงรวมเรียกเอกสารประเภทนี้ว่า ***จารึก*** เช่นเดียวกัน เช่น จารึกหลังพระพิมพ์ดินเผาเมืองฟ้าแดดสูงยาง จารึกแผ่นทองคำจากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ

๓. **จารึกโดยใช้พู่กันเขียน หรือชุบลายลักษณ์อักษร** หมายถึง การจารึกลายลักษณ์อักษรด้วยวิธีอื่น โดยไม่ใช้เหล็กสกัดและเหล็กจาร แต่บันทึกลายลักษณ์อักษรด้วยวิธีเขียน หรือชุบด้วยสีหรือหมึก การชุบ หมายถึง การใช้พู่กัน หรือปากกาจุ่มสี หรือหมึกเขียนตัวอักษร ลายลักษณ์อักษรที่ปรากฏอยู่บนวัตถุจะมีภาพลักษณ์เหมือนจารึกทั่วไป ได้แก่ ฝาผนังโบสถ์ แผ่นดินเผา ไม้ เป็นต้น จารึกเหล่านี้ส่วนใหญ่ปรากฏอยู่กับงานจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์ วิหาร ตู้ลายรดน้ำ และเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น ซึ่งอนุโลมเรียกว่า จารึก หรืออักษรจารึกเช่นเดียวกัน

ความสำคัญของจารึก

จารึก เป็นเอกสารชั้นต้น ซึ่งบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้ด้วยอักษรและภาษารุ่นเก่า เมื่อแรกปรากฏมีจารึกขึ้นในประเทศไทยนั้น ใช้รูปอักษรที่ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดีย ซึ่งในสมัยนั้นคนไทยยังไม่ได้รวมตัวกันก่อตั้งอาณาจักรไทยขึ้นเป็นรัฐอิสระ สมัยต่อมารูปอักษรในจารึกเหล่านั้นได้พัฒนาไปตามอิทธิพลของกลุ่มชนพื้นเมืองในดินแดนสุวรรณภูมิ จนเมื่อคนไทยก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นจึงปรากฏมีจารึกที่สร้างด้วยฝีมือคนไทย จะเห็นได้ว่า ความเป็นมาของจารึกในประเทศไทยมีลักษณะพิเศษที่มีความสำคัญ ถ้าหากจะกล่าวในรายละเอียดสามารถจำแนกได้ ๓ ประการ คือ

๑. **จารึกที่ใช้รูปอักษรซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดีย** ในอดีตกาลนานกว่า ๒,๕๐๐ ปี ล่วงมาแล้วประเทศอินเดียมีความเจริญทางอารยธรรมสูงยิ่ง กับยังได้เผยแพร่สู่ประเทศข้างเคียงทั้งโดยทางทะเลและทางบก ผู้เผยแพร่อารยธรรมเหล่านั้น ส่วนใหญ่จะเป็นพ่อค้าวาณิช ซึ่งเดินทางไปมาค้าขายในท้องถิ่นต่าง ๆ เมื่อมาถึงบ้านเมืองใดก็หยุดพักอาศัยปฏิบัติภารกิจของตนช่วงระยะเวลาหนึ่ง ในระหว่างนั้นก็ได้นำสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ อันมีอยู่ในประเทศของตน บอกเล่าถ่ายทอดสู่ชนพื้นเมืองต่าง ๆ ในแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ ทำให้สังคมในท้องถิ่น มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญยุคใหม่อีกก้าวหนึ่ง

อารยธรรมอินเดีย ซึ่งเผยแพร่อิทธิพลไปสู่ประเทศใกล้เคียงดังกล่าวแล้ว มีหลักฐานทั้งในทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์รับรองว่า บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีประเทศไทยรวมอยู่ด้วยนั้น เป็นแหล่งที่อารยธรรมอินเดียเข้ามามีบทบาทแล้ว ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ เป็นต้นมา ซึ่งขณะนั้นอยู่ในช่วงสมัยราชวงศ์ปัลลวะของประเทศอินเดีย ด้วยเหตุนี้รูปแบบอักษรอินเดียสมัยราชวงศ์ปัลลวะจึงได้แพร่หลายทั่วไปในกลุ่มประเทศต่าง ๆ ตลอดภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รูปแบบอักษรชนิดนี้ได้นามตามชื่อของราชวงศ์ผู้ครอบครองอาณาจักรว่า ***รูปอักษรปัลลวะ***

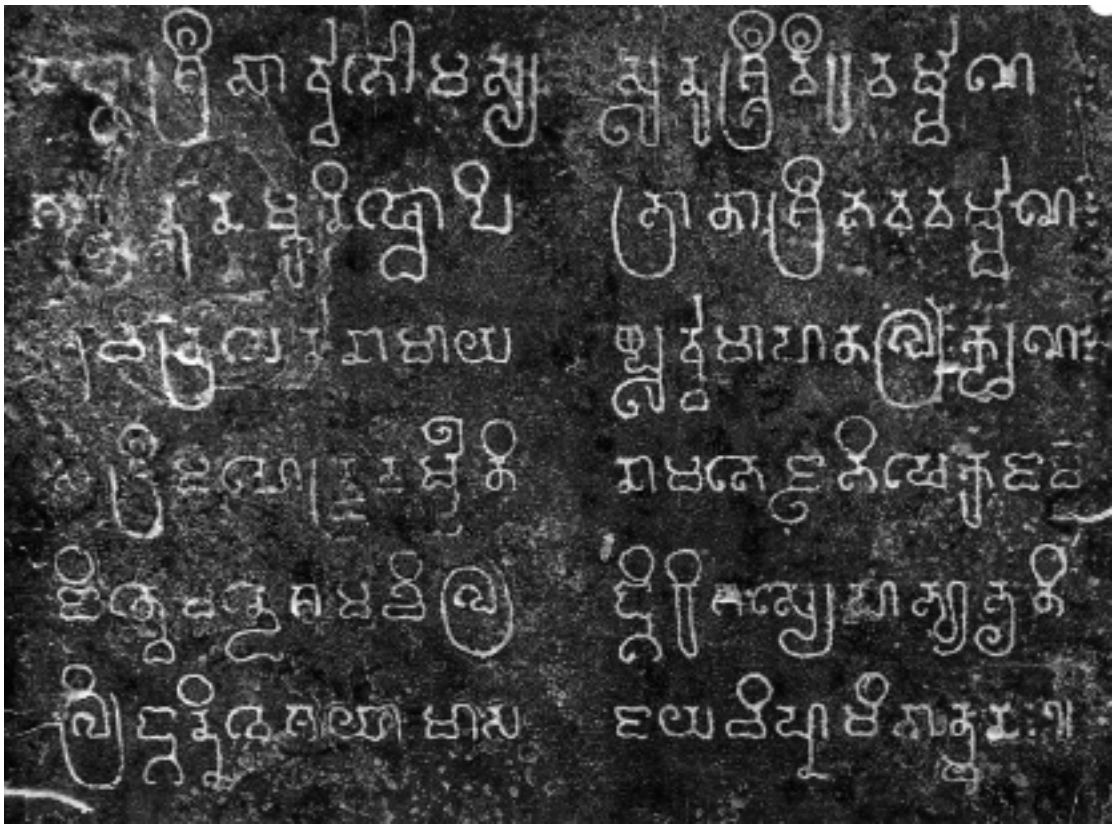

จารึกวัดสุปัฏนาราม ๑ พุทธศตวรรษที่ ๑๒ อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต
ปัจจุบันอยู่ที่วัดสุปัฏนาราม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

จารึกรุ่นแรกในประเทศไทย เป็นจารึกที่ใช้รูปอักษรซึ่งได้รับอิทธิพลจากประเทศอินเดีย ใช้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ มีหลักธรรมในศาสนา ทั้งพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ นอกจากนั้นในประเทศใกล้เคียง ได้แก่ ประเทศพม่า กัมพูชา มาเลเซีย และบรูไน ก็ได้พบอักษรชนิดนี้ด้วย แสดงว่าในดินแดนทั้ง ๕ ประเทศดังกล่าว ไทย พม่า กัมพูชา มาเลเซีย และบรูไน มีหลักฐานเกี่ยวกับจารึกซึ่งใช้รูปอักษรที่มาจากประเทศอินเดียร่วมกัน และถ้านำความสัมพันธ์ทางด้านภูมิศาสตร์หรือภูมิสถานในสมัยโบราณเข้ามาพิจารณาร่วมด้วยอาจจะทำให้ได้หลักฐาน อันน่าสนใจศึกษาเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะการแบ่งเขตแดนของประเทศในสมัยปัจจุบัน อาจจะผนวกดินแดนเดิมที่บรรดามิตรประเทศใกล้เคียงกับประเทศไทย เคยมีอำนาจครอบครองดินแดนส่วนนั้นมาก่อนแต่ครั้งโบราณกาลก็ได้

จารึกเก่าที่สุดในประเทศไทยเฉพาะที่มีศักราชปรากฏอยู่ด้วยคือจารึกเขาน้อยพบที่อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๑๑๘๐ จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต และภาษาเขมรจารึกนี้เป็นหลักฐานเอกสารโบราณที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมเริ่มแรกที่ปรากฏบนผืนแผ่นดินไทย และเป็นยุคเริ่มต้นสมัยประวัติศาสตร์ของไทยด้วย กับยังเป็นช่วงเวลาที่สอดคล้องตรงกันกับหลักฐานทางด้านศิลปกรรมในประเทศไทย ที่ร่วมสมัยกับพุทธศิลปะสมัยทวารวดี ศิลปกรรมสมัยแรกของประเทศไทย

ในประเทศไทย พบจารึกที่ใช้รูปแบบอักษร ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดียในภูมิภาคต่าง ๆ ดังนี้ **ภาคใต้** พบที่จังหวัดนครศรีธรรมราชและพังงา **ภาคกลาง** พบบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มแม่น้ำป่าสัก ได้แก่ จังหวัดราชบุรี สุพรรณบุรี นครปฐม ลพบุรี ชัยนาท อุทัยธานี สระบุรี และเพชรบูรณ์ **ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** พบในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล และแม่น้ำชี ที่จังหวัดอุบลราชธานี ร้อยเอ็ด ยโสธร บุรีรัมย์ ขอนแก่น และนครราชสีมา

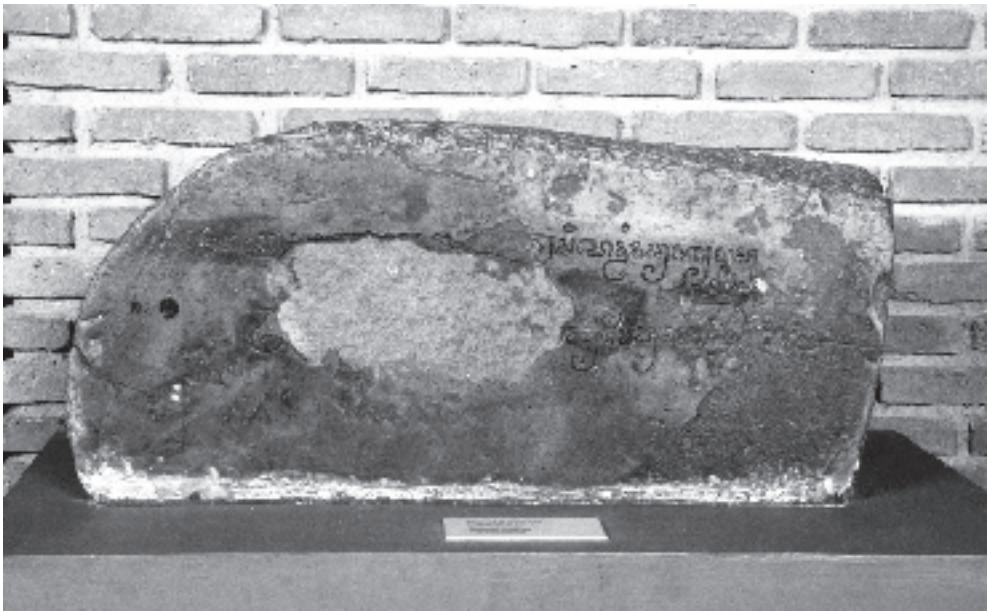

จารึกเยธมฺมาฯ พุทธศตวรรษที่ ๑๒ อักษรปัลลวะ ภาษาบาลี
ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

๒. **จารึกที่ใช้รูปอักษรซึ่งพัฒนาไปตามอิทธิพลของกลุ่มชนพื้นเมืองในดินแดนสุวรรณภูมิ** บริเวณอันเป็นที่ตั้งประเทศไทยปัจจุบัน ในสมัยโบราณได้นามว่า ***สุวรรณภูมิ*** (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๕๐๖ : ๑๘๗-๑๘๘) เป็นดินแดนที่มีกลุ่มชนหลายเชื้อชาติอาศัยอยู่ จารึกที่คนพื้นเมืองในสุวรรณภูมิสร้างขึ้น เป็นจารึกที่ใช้รูปอักษร ซึ่งเปลี่ยนแปลงมาจากรูปอักษรปัลลวะที่นำมาจากประเทศอินเดีย ได้แก่ กลุ่มจารึกที่ใช้รูปอักษรมอญโบราณและรูปอักษรขอมโบราณ

- **จารึกที่ใช้รูปอักษรมอญโบราณ** ในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ พบหลักฐานการใช้อักษรมอญโบราณภาษามอญโบราณในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน คือดินแดนที่เป็นอาณาจักรหริภุญชัย ในเขตจังหวัดลำพูนปัจจุบัน โดยได้สืบทอดอารยธรรมกันมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ ลงมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อารยธรรมมอญโบราณที่หริภุญชัยก็สิ้นสุดลง กษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งอาณาจักรหริภุญชัย มีพระนามว่า พระยายีบา ได้เสียเมืองหริภุญชัยแก่พระยามังราย ใน พ.ศ. ๑๘๓๙ ตรงกับรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แห่งอาณาจักรสุโขทัย

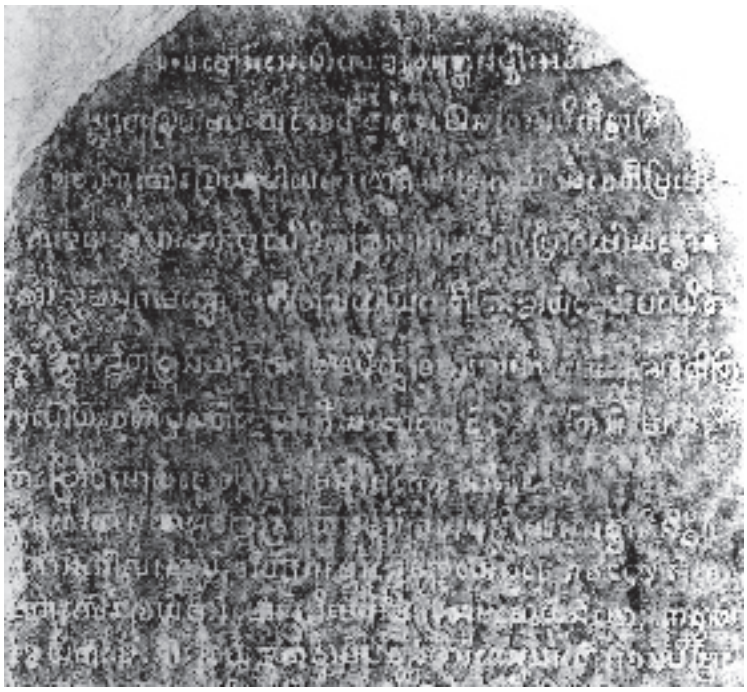

จารึกพระเจ้าสววาธิสิทธิ ๑ (วัดดอนแก้ว) พุทธศตวรรษที่ ๑๗
อักษรมอญโบราณ ภาษามอญโบราณ
ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

หลักฐานการใช้ภาษามอญในจารึกนั้น จำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะตัว ไม่อาจวิเคราะห์ได้ว่ากลุ่มชนซึ่งใช้ภาษามอญในอาณาจักรหริภุญชัย จะเป็นกลุ่มชนที่สืบต่อการใช้ภาษามอญมาจากกลุ่มชนทางแถบภาคกลางของประเทศไทยด้วยหรือไม่ เพราะยังไม่เคยพบจารึกบ่งบอกไว้อย่างชัดเจน

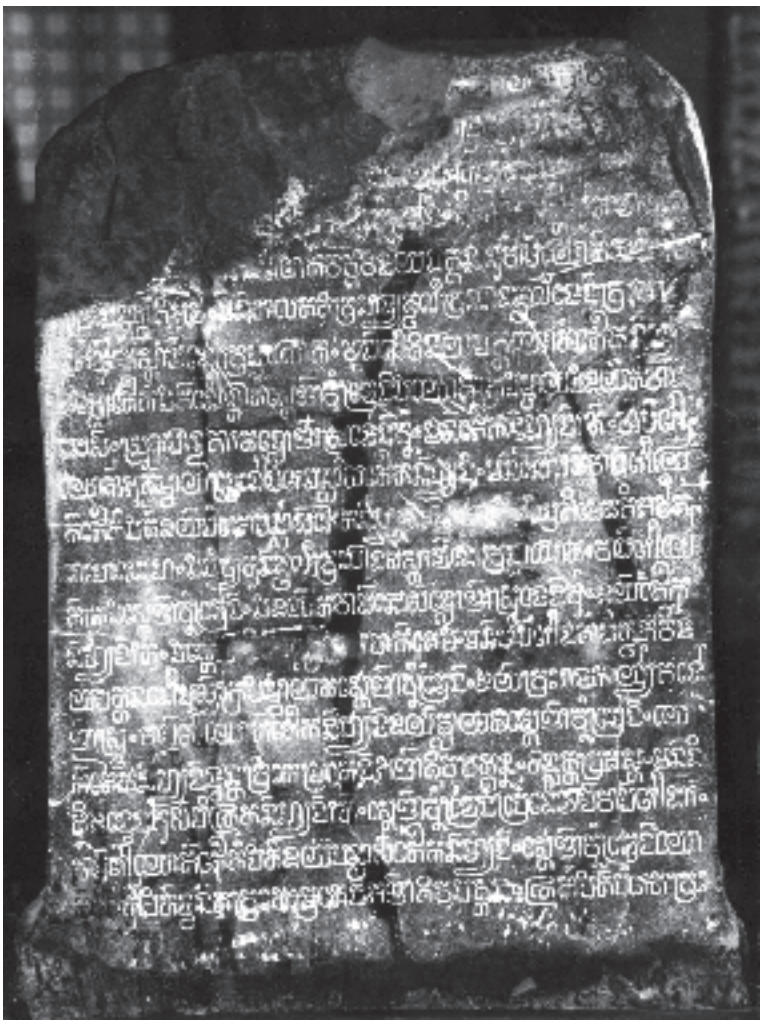

จารึกทวลระลมทิม พุทธศตวรรษที่ ๑๕ อักษรขอมโบราณ ภาษาเขมรโบราณ
ปัจจุบันอยู่ที่คลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (คลังกลาง) อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

- **จารึกที่ใช้รูปอักษรขอมโบราณ** พบอยู่ในบริเวณภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ของประเทศไทยปัจจุบัน จารึกเหล่านั้นมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๖ แต่จะไม่พบเห็นจารึกอักษรขอมโบราณในแถบภาคเหนือ ตั้งแต่จังหวัดตากขึ้นไป ทั้งนี้ อาจเป็นได้ว่ากระแสอิทธิพลวัฒนธรรมแบบขอมโบราณนี้ ไม่แพร่หลายขึ้นไปสู่ภาคเหนือของประเทศไทย หลักฐานทำนองนี้รวมไปถึงโบราณสถานที่เรียกกันว่า ปราสาทหิน ปราสาทอิฐ และพระปรางค์แบบกัมพูชา หรือที่มีอายุร่วมสมัยศิลปะลพบุรี ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ แต่ไม่เคยปรากฏอยู่ทางภาคเหนือ หรืออีกนัยหนึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่า ดินแดนภาคเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน ไม่เคยตกอยู่ในอำนาจการปกครองของอาณาจักรกัมพูชาโบราณ

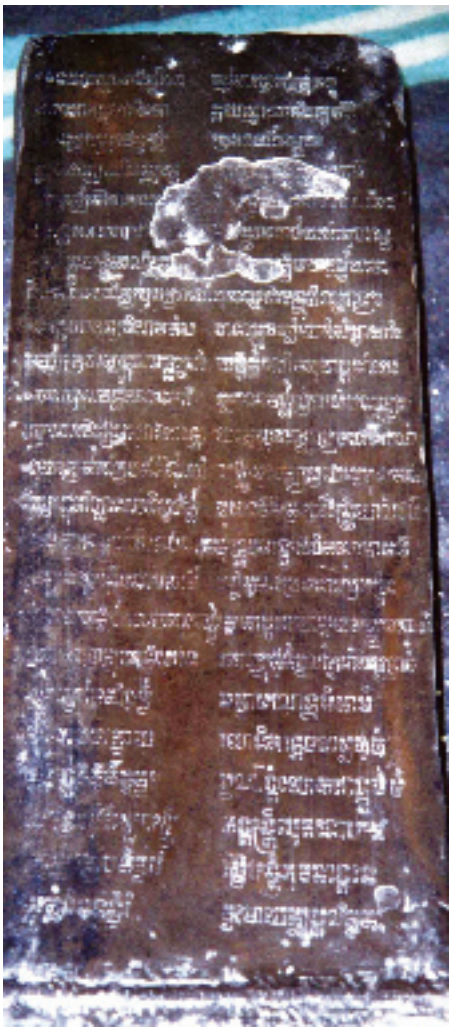

จารึกกู่ไพนระฆัง พุทธศตวรรษที่ ๑๗ อักษรขอม ภาษาสันสกฤต
ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

- **จารึกที่ใช้รูปอักษรขอม** ในสมัยต่อจากจารึกที่ใช้รูปอักษรขอมโบราณ มีจารึกที่ใช้รูปอักษรขอมอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ซึ่งเป็นจารึกที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรกัมพูชา โดยเฉพาะในช่วงรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งครองอาณาจักรกัมพูชาอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ได้แผ่ขยายอาณาเขตของอาณาจักรออกไปกว้างขวางมาก ส่วนหนึ่งได้เข้ามาอยู่ในบริเวณประเทศไทยปัจจุบัน กล่าวคือ ตลอดภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือถึงจังหวัดสุโขทัย ภาคกลางที่จังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดเพชรบุรี ภาคใต้ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี จะเห็นได้ว่าพื้นที่ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรกัมพูชาในช่วงเวลาที่กล่าวถึงนี้ ได้รับอารยธรรมของกัมพูชาทั้งทางด้านศิลปกรรม รูปแบบอักษร และภาษาไว้ทั้งหมด ปรากฏหลักฐานทางด้านศิลปกรรม เช่น วัดศรีสวาย จังหวัดสุโขทัย ปราสาทหินวัดกำแพงแลง จังหวัดเพชรบุรี ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี และพระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี เป็นต้น

๓. **จารึกที่ใช้รูปอักษรของไทย** เป็นจารึกที่คนไทยทำขึ้นหลังจากที่ได้ก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นแล้ว ในระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช กษัตริย์รัชกาลที่ ๓ แห่งอาณาจักรสุโขทัย ได้ประดิษฐ์ลายสือไทยขึ้น ในพุทธศักราช ๑๘๒๖ ปรากฏหลักฐานลายสือไทยดังกล่าว ในจารึกพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งจารึกไว้เมื่อพุทธศักราช ๑๘๓๕ เป็นจารึกอักษรไทย ภาษาไทยที่เก่าแก่ที่สุด และไม่มีลักษณะของรูปอักษรไทยในที่แห่งไหนจะเก่าเท่า ถึงแม้ว่าจะได้พบจารึกอักษรไทยที่คนไทยทำขึ้นจำนวนมากในทุกภาคของประเทศไทย แต่หลักฐานการค้นพบปรากฏว่า จารึกเหล่านั้น มีอายุอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ลงมาทั้งสิ้น

ความสำคัญของจารึกพ่อขุนรามคำแหง นอกจากจะเป็นหลักฐานจารึกอักษรไทย ภาษาไทยที่เก่าแก่ที่สุดแล้ว ยังได้รับการยกย่องจากองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นเอกสารมรดกความทรงจำโลก เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๖

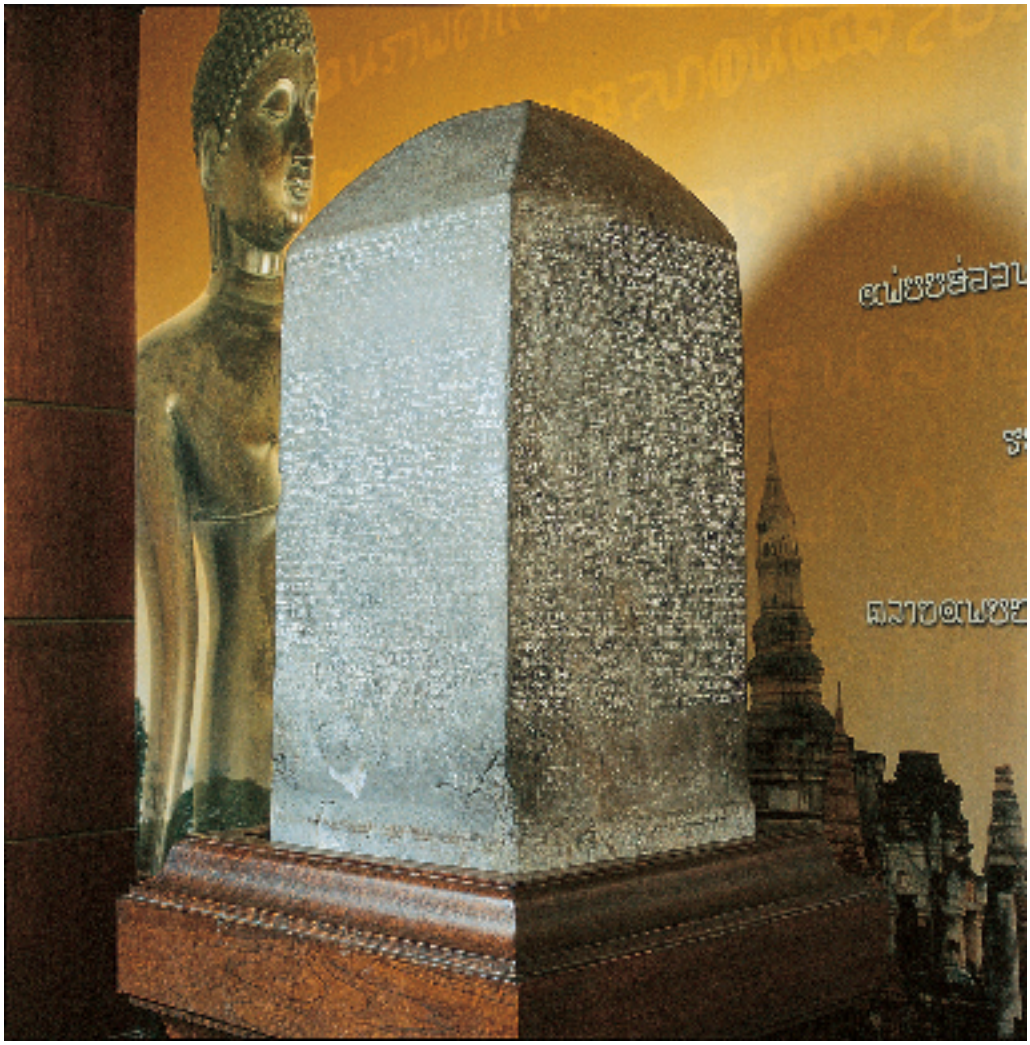

จารึกพ่อขุนรามคำแหง พุทธศักราช ๑๘๓๕ อักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย
ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพฯ

รูปอักษรในอาณาจักรสุโขทัย ไม่ได้มีเฉพาะอักษรไทย ซึ่งเรียกว่า อักษรไทยสุโขทัย และได้เป็นแม่แบบของรูปอักษรไทยทั่วไปในสมัยต่อมาเท่านั้น ยังมีการใช้อักษรขอม ซึ่งเรียกว่า อักษรขอมสุโขทัย ซึ่งได้พัฒนาเป็นรูปอักษรขอมของไทยในสมัยต่อมา จารึกใช้รูปอักษรที่วิวัฒนาการมาจากอักษรในสมัยสุโขทัยมีดังนี้

- **จารึกอักษรไทยสุโขทัย** เป็นจารึกใช้รูปอักษรที่มีกำเนิดขึ้นในอาณาจักรสุโขทัยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ และมีใช้ต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เช่น จารึกพ่อขุนรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย จารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน จารึกวัดเขมา จังหวัดสุโขทัย

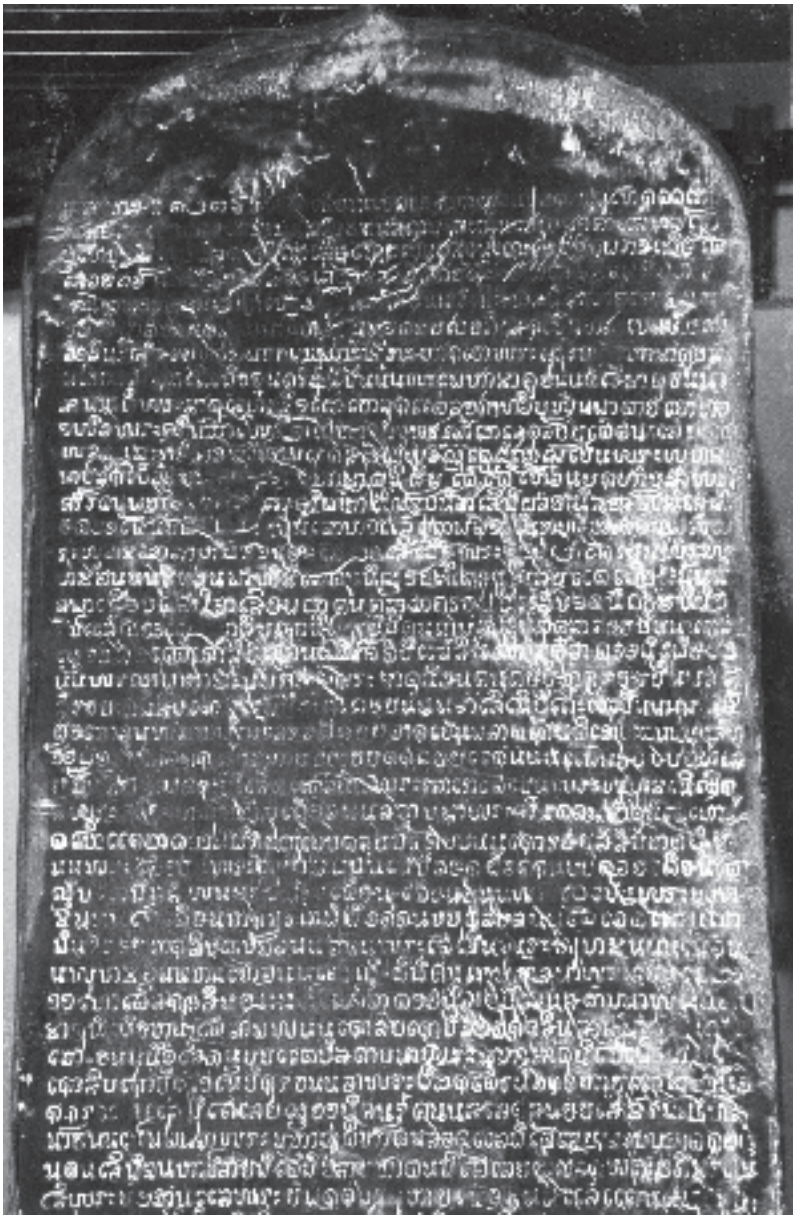

จารึกนครชุม พุทธศักราช ๑๙๐๐ อักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย
ปัจจุบันอยู่ที่คลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (คลังกลาง) อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

● **จารึกอักษรไทยอยุธยา** เป็นจารึกที่ใช้รูปอักษรซึ่งวิวัฒนาการมาจากอักษรไทยสุโขทัย ปรากฏใช้อยู่ทั่วไปในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ -๒๔ เช่น จารึกแผ่นดีบุกวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จารึกวัดยอดเขาสมอแคลง จังหวัดพิษณุโลก จารึกแม่อักษรขอมขุดปรอท กรุงเทพฯ

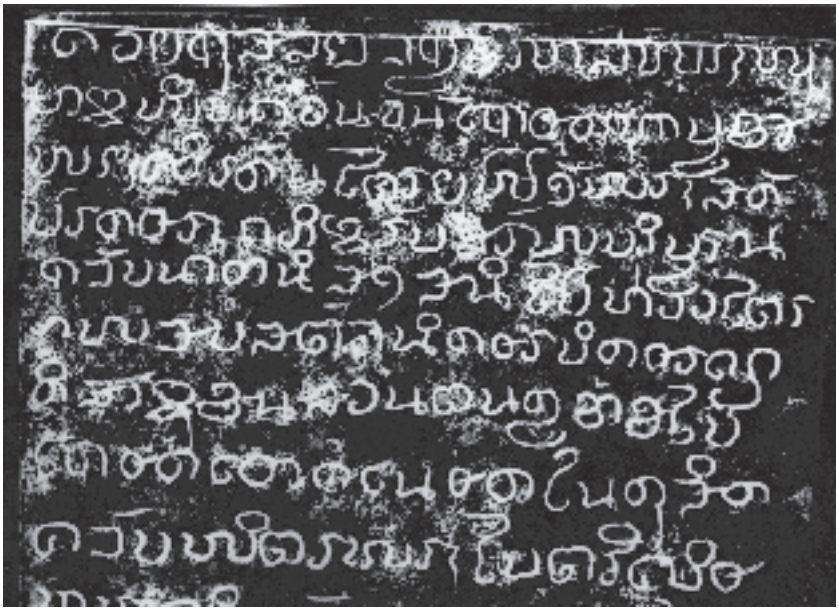

จารึกแผ่นดีบุกวัดมหาธาตุ ประมาณพุทธศักราช ๑๙๑๗ อักษรไทยอยุธยา ภาษาไทย
ปัจจุบันที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ

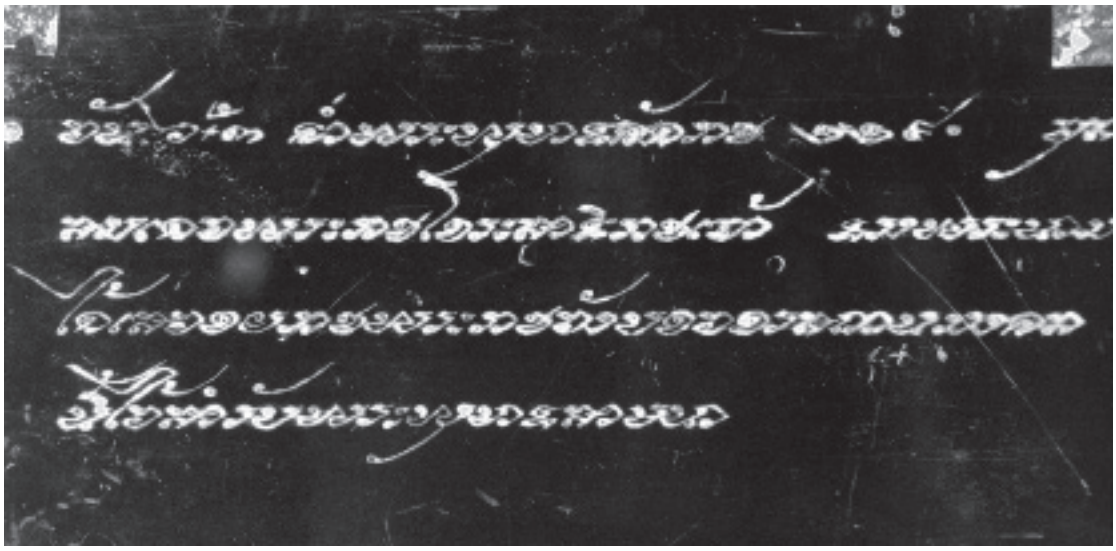

จารึกแม่อักษรขอมขุดปรอท พุทธศักราช ๒๒๙๐ อักษรไทยอยุธยา ภาษาไทย
ปัจจุบันที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ

● **จารึกอักษรไทยล้านนา** เป็นจารึกที่พบในอาณาจักรล้านนา บริเวณภาคเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน จารึกรูปอักษรที่วิวัฒนาการมาจากรูปอักษรไทยสุโขทัย มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ และตัวอักษรอย่างนี้ได้พัฒนาไปเป็นรูปอักษรอีกแบบหนึ่ง เรียกกันในปัจจุบันว่า ***อักษรฝักขาม*** หรือ***ตัวฝักขาม*** เช่น จารึกวัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน เป็นต้น

จารึกวัดพระธาตุหริภุญไชย พุทธศักราช ๒๐๔๓ อักษรไทยล้านนา (ฝักขาม) ภาษาไทย
ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย จังหวัดลำพูน

● **จารึกอักษรไทยอีสาน** เป็นรูปอักษรที่วิวัฒนาการมาจากรูปอักษรไทยล้านนา ซึ่งได้แพร่อิทธิพลผ่านเข้าไปในอาณาจักรล้านช้าง แล้วย้อนกลับข้ามฝั่งแม่น้ำโขงมาทางฝั่งตะวันตกเข้าสู่ภาคอีสาน และในสมัยหลังต่อมาตัวอักษรอย่างนี้ได้พัฒนาไปเป็นรูปอักษรอีกแบบหนึ่ง เรียกกันในปัจจุบันว่า ***อักษรไทยน้อย*** ซึ่งปรากฏใช้ในสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น ตัวอย่างจารึกอักษรไทยอีสาน เช่น จารึกวัดแดนเมือง จังหวัดหนองคาย เป็นต้น

จารึกวัดแดนเมือง ๑ (จารึกวัดปัจจันตบุรี)

พุทธศักราช ๒๐๗๓ อักษรไทยอีสาน ภาษาไทย

ปัจจุบันอยู่ที่วัดปัจจันตบุรี ตำบลวัดหลวง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย

● **จารึกอักษรธรรม** จารึกที่ใช้อักษรชนิดนี้มีทั้งในภาคเหนือและภาคอีสานของประเทศไทย แต่ลักษณะตัวอักษรแตกต่างกัน ในภาคเหนือ เรียกว่า ***อักษรธรรมล้านนา*** หรือ ***ตัวเมือง*** หรือ ***ตัวธรรม*** มีลักษณะใกล้เคียงกับอักษรมอญ พม่า ปรากฏการใช้ครั้งแรกในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เช่น จารึกวัดช้างค้ำ จังหวัดน่าน เป็นต้น ในภาคอีสาน เรียกว่า ***อักษรธรรมอีสาน*** หรือ ***หนังสือธรรม*** อักษรชนิดนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับอักษรธรรมล้านนา โดยได้รับอิทธิพลของรูปอักษรธรรมล้านนาผ่านมาทางอาณาจักรล้านช้าง เช่นเดียวกับรูปอักษรไทยอีสาน ตัวอย่างจารึกอักษรธรรมอีสาน เช่น จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู เป็นต้น

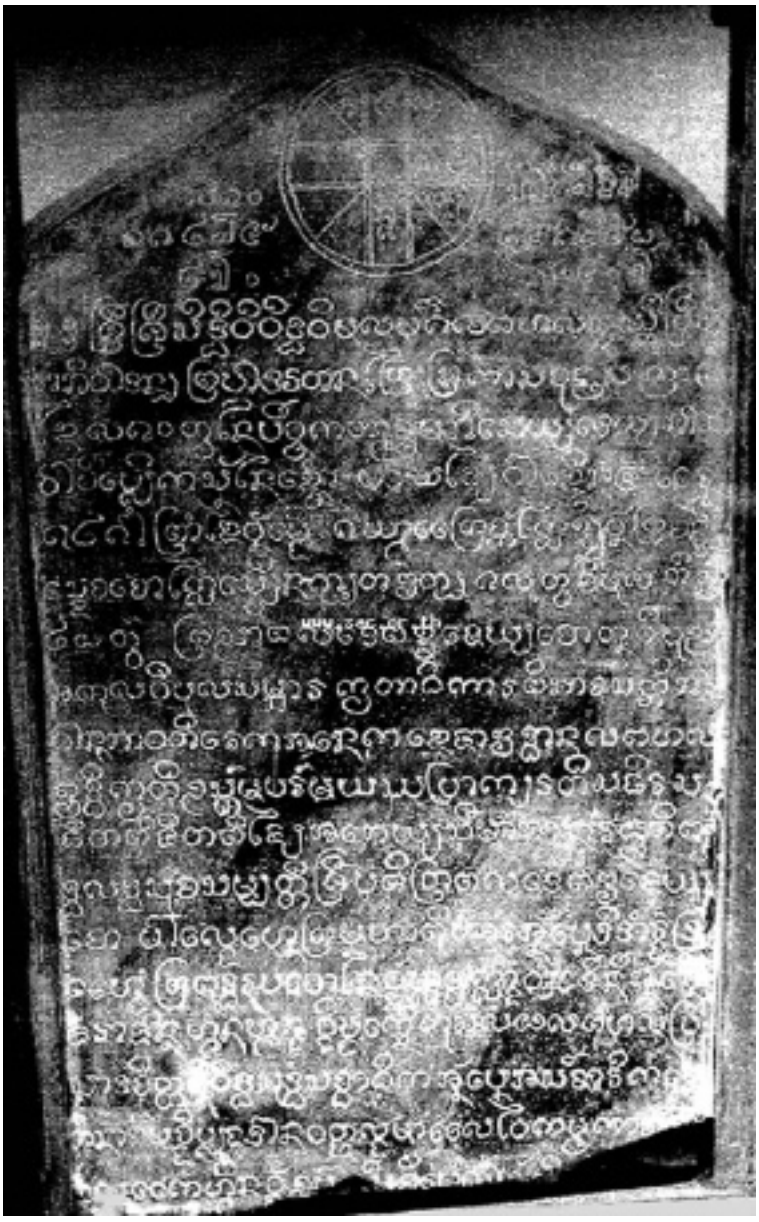

จารึกวัดช้างค้ำ พุทธศักราช ๒๐๙๑ อักษรธรรมล้านนา ภาษาไทย
ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา ๑ พุทธศักราช ๒๑๑๕ อักษรธรรมอีสาน-ไทยอีสาน ภาษาไทย
ปัจจุบันอยู่ที่วัดถ้ำสุวรรณคูหา อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู

จารึกฐานพระพุทธรูปวัดธาตุสวนตาล พุทธศักราช ๒๓๒๕ อักษรธรรมอีสาน ภาษาไทย
ปัจจุบันอยู่ที่วัดธาตุสวนตาล อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

- **จารึกอักษรขอม** เป็นรูปอักษรขอมของไทย มีกำเนิดขึ้นในอาณาจักรสุโขทัยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เรียกว่า ***อักษรขอมสุโขทัย*** เช่น จารึกวัดป่ามะม่วง จังหวัดสุโขทัย ในสมัยต่อมาได้พัฒนาเป็นอักษรขอมอยุธยา และอักษรขอมรัตนโกสินทร์ ซึ่งปัจจุบันนิยมเรียกสั้น ๆ ว่า ***อักษรขอม*** เช่น จารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย เป็นต้น

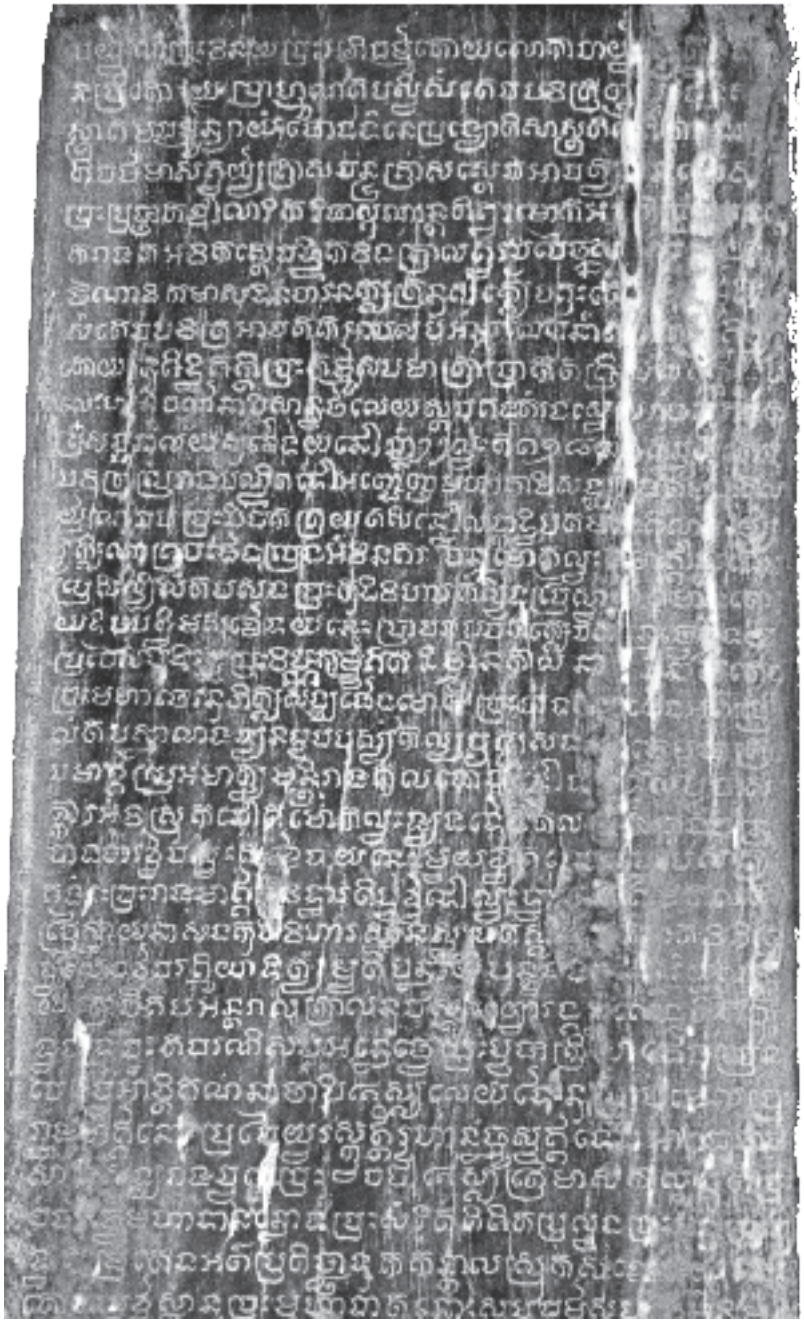

จารึกวัดป่ามะม่วงภาษาเขมร พุทธศักราช ๑๙๐๔ อักษรขอมสุโขทัย ภาษาเขมร
ปัจจุบันอยู่ที่คลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (คลังกลาง) อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

จารึกวัดพระธาตุศรีสองรัก ๑ พุทธศักราช ๒๑๐๖
อักษรธรรมอีสานและขอมอยุธยา ภาษาไทย
ปัจจุบันอยู่ที่หอพระแก้ว เมืองเวียงจันทน์ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

คุณค่าและประโยชน์ของจารึก

พิจารณาจากความสำคัญของจารึกที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าเนื้อหาของจารึกเป็นผลงานภูมิปัญญาของบรรพชน ซึ่งบันทึกเรื่องราวเพื่อบอกกล่าวกิจกรรมของผู้สร้างจารึก หรือประกาศให้กลุ่มชนในสังคม ได้ทราบเรื่องราวเฉพาะกิจส่วนบุคคล หรือกลุ่มชนกลุ่มย่อย โดยมิได้มุ่งหมายที่จะบันทึกเหตุการณ์ของสังคม ฉะนั้นจารึกจึงเป็นหลักฐานที่เป็นจริง บันทึกขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ให้เกิดผลในขณะปัจจุบันของอดีตเท่านั้น

แต่เนื่องจากข้อความในจารึกนั้น อ่านแล้วเข้าใจเป็นเรื่องราวที่สื่อความหมายได้ จึงทำให้จารึกมีสภาพเป็น ***หนังสือ*** ขณะเดียวกันเนื้อหาที่อยู่ในจารึกก็ดี แม้ตัวจารึกเองก็ดี จัดเป็นเอกสารชั้นต้นที่บันทึกเรื่องราวในปัจจุบันของอดีต จารึกจึงเข้าหลักเกณฑ์เป็นเอกสารจดหมายเหตุ ถ้าจารึกนั้นบันทึกเป็นบทโศลกก็มีลักษณะเป็น ***วรรณกรรม*** และส่วนใหญ่จะพบจารึกอยู่กับโบราณสถาน ดังนั้นจารึกจึงจัดเป็น ***โบราณวัตถุ*** หรือ ***ศิลปวัตถุ*** ได้อีกด้วย

จะเห็นได้ว่า ***จารึกมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ในทางวิชาการของชาติหลายด้าน*** สรุปเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

๑. ข้อความในจารึก เป็นหลักฐานสำคัญที่ทำให้ทราบเรื่องราวในอดีตอันยาวนานกว่า ๑,๐๐๐ ปี เพราะจารึกเป็นวัตถุที่คงทนถาวร บันทึกเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงในอดีต
๒. เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี
๓. ทำให้เห็นวิวัฒนาการของอักษรและภาษาในอดีตจนถึงปัจจุบันว่ามีลักษณะอย่างไร และมีการเปลี่ยนแปลงทางภาษาอย่างไรบ้าง อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในเชิงอักษรศาสตร์ และภาษาศาสตร์
๔. ทำให้ทราบถึงอิทธิพลวัฒนธรรมที่มีต่อกันในดินแดนต่าง ๆ เช่น รูปอักษรที่พบในประเทศไทยรุ่นแรก ๆ คือ อักษรแบบปัลลวะ ซึ่งคล้ายคลึงกับรูปอักษรในแถบอินเดียใต้ เป็นเหตุผลว่า บริเวณที่พบจารึกอักษรปัลลวะในประเทศไทย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากอินเดีย เป็นต้น
๕. ทำให้ทราบถึงการแพร่กระจายของรูปแบบอักษรในดินแดนต่าง ๆ เช่น จารึกอักษรขอมโบราณ เท่าที่พบจารึกในปัจจุบัน พบว่ามีหลักฐานอยู่ในประเทศกัมพูชา ไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นต้น
๖. จารึกเป็นโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ซึ่งเป็นมรดกที่ทรงคุณค่าของมนุษยชาติ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบุคคลในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี
๗. มีประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ศิลปะ เพราะจารึกมักอยู่ร่วมกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ เช่น จารึกที่บอกศักราช ทำให้ทราบว่าโบราณสถานนั้นมีอายุเท่าใด หรือถ้าจารึกอยู่บนฐานพระพุทธรูป จารึกนั้น บอกศักราช บอกผู้สร้าง ทำให้เราทราบได้ถึงประวัติความเป็นมาของโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุชิ้นนั้นได้เป็นอย่างดี
๘. เป็นหลักฐานลายลักษณ์อักษรที่มีความสำคัญต่อความเป็นชาติ เช่น เป็นลายพระหัตถ์หรือเรื่องราวของพระมหากษัตริย์ในอดีต พระราชกรณียกิจของพระองค์ ระบบการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ในยุคสมัยนั้น ตัวอย่างเช่น จารึกพ่อขุนรามคำแหง (สท.๑)
๙. จารึกสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ การนับถือศาสนาของกลุ่มชนในอดีต เช่น ศิลาจารึกคาถาเยธมฺมา ที่พบในภาคกลางของประเทศไทย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ แสดงให้เห็นว่า กลุ่มชนนั้นนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท นิยมจารึกภาษาบาลี
๑๐. ทำให้ทราบถึงอารยธรรมการใช้ภาษาของกลุ่มชนโบราณในภูมิภาคต่าง ๆ มีทั้งภาษาสันสกฤต ภาษาบาลี ภาษาเขมร ภาษามอญ ภาษาไทย ซึ่งพบว่ามีทั้งที่ใช้ปะปนกันและแยกกันเฉพาะภาษาใดภาษาหนึ่ง

ประเภทและลักษณะของจารึก

จารึก เป็นเอกสารโบราณมีหลายประเภท หลายลักษณะ ซึ่งบรรพชนสร้างสรรค์ขึ้นด้วยภูมิปัญญา โดยการนำสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติเท่าที่จะหาได้รอบ ๆ ตัวมาปรับใช้ เช่น ผนังถ้ำ แท่งศิลา แผ่นไม้ เป็นต้น แต่วัตถุที่นำมาใช้สร้างจารึก ต้องมีส่วนที่เหมือนกันประการหนึ่ง คือ ความแข็งแรงคงทนถาวร ส่วน ขนาด และรูปทรงของจารึก มีหลายอย่าง หลายลักษณะแตกต่างกันไป นอกจากนั้นวิธีการวางรูปอักษรในจารึก รวมทั้งเรื่องราวที่บันทึกจารึกก็ยังต่างกันไปตามเจตนารมณ์ของผู้สร้างจารึกนั้น ๆ โดยไม่มีการระบุชื่อเรื่อง หรือกำหนดชื่อจารึกไว้ด้วย

ประเภทของจารึก

จารึกจำแนกประเภทได้ตามวัตถุที่ใช้สร้างจารึก ดังนี้

๑. ***จารึกบนศิลา*** ที่เรียกว่า ศิลาจารึก เป็นเอกสารโบราณที่สร้างขึ้นจากศิลาชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติ ได้แก่ หินดินดาน (Shale) หินทรายแป้ง (Silstone) หินทรายเนื้อละเอียด (Fine-grained sandstone) ถ้าจะจารึกบนผนังถ้ำ หรือเชิงหน้าผา ก็ขัดพื้นผิวหน้าศิลาให้เรียบ และกำหนดขอบเขตพื้นที่ซึ่งจะใช้จารึกรูปอักษรเท่านั้น แต่ถ้าจะตกแต่งให้จารึกมีรูปร่างต่าง ๆ ต้องสกัดศิลาให้เป็นแท่ง หรือแผ่นตามรูปทรงที่ต้องการ เช่น ทำเป็นเสาแปดเหลี่ยม เป็นแผ่นรูปใบเสมา หรือทรงกลีบบัว เป็นแท่งสี่เหลี่ยมทรงกระโจม เป็นต้น

จารึกวัดธาตุอุปสมาราม อักษรไทยอีสาน ภาษาไทยอีสาน
วัดธาตุอุปสมาราม อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

๒. ***จารึกบนแผ่นไม้*** เป็นจารึกที่ทำด้วยวัตถุประเภทไม้ นิยมทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ที่มีคุณภาพดี ทนทานต่อความเปลี่ยนแปลงของดินฟ้าอากาศ เช่นไม้สัก โดยทำให้เป็นแผ่นหรือรูปร่างตามต้องการ ส่วนใหญ่นิยมทำรูปใบเสมา หรือกลีบบัว และพระพุทธรูป เป็นต้น โดยจารึกไว้ที่ด้านหลังหรือพื้นที่ส่วนฐานพระพุทธรูป และเรียกชื่อจารึกตามลักษณะของวัตถุ และรูปร่างว่า จารึกบนแผ่นไม้ จารึกที่หลังพระพุทธรูปไม้ และจารึกฐานพระพุทธรูปไม้ เป็นต้น

จารึกฐานพระพุทธรูปไม้ ปางมารวิชัย วัดดอนชัยงอบ นน. ๑๘๙ อักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี - ไทย ปัจจุบันอยู่ที่วัดศรีดอนชัย (ดอนชัยงอบ) อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน

๓. ***จารึกบนแผ่นโลหะ*** เป็นจารึกที่สร้างด้วยโลหะ ได้แก่ ทองคำ เงิน ดีบุก สัมฤทธิ์ เป็นต้น นิยมทำเป็นแผ่นค่อนข้างบาง ถ้าเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวมาก ๆ เหมือนใบลาน ทำด้วยทองคำหรือเงิน เรียกว่า จารึกลานทอง จารึกลานเงิน ถ้าทำเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมด้วยดีบุก เรียกว่า จารึกแผ่นดีบุก ถ้าทำด้วยสัมฤทธิ์ เป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ ได้แก่ ขัน เชิงเทียน และกรอบคันฉ่อง เรียกว่า จารึกขันสัมฤทธิ์ จารึกเชิงเทียนสัมฤทธิ์ และจารึกกรอบคันฉ่องสัมฤทธิ์ เป็นต้น

จารึกขันน้ำมนต์วัดบางคาง อักษรขอมไทย ภาษาไทย-เขมร
ปัจจุบันอยู่ที่วัดบางคาง อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

๔. ***จารึกดินเผา*** เป็นจารึกที่ทำด้วยส่วนผสมของดินชนิดต่าง ๆ ซึ่งเผาจนสุก ได้แก่ จารึกบนแผ่นอิฐ จารึกหลังพระพิมพ์ดินเผา และจารึกสถูปดินเผา เป็นต้น

จารึกบนแผ่นอิฐ ได้มาจากโบสถ์เก่าวัดโบสถ์ตำบลบางขลัง อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย
ปัจจุบันอยู่ที่สำนักศิลปากรที่ ๖ สุโขทัย อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย

๕. ***จารึกดินดิบ*** เป็นจารึกที่ทำด้วยดินเหนียว ส่วนมากพบว่า ดินที่นำมาใช้ทำจารึก มีส่วนผสมอังคารธาตุ (ผงกระดูกที่เผาแล้ว) ของพระสงฆ์เถระผู้ใหญ่ ผู้เป็นครูอาจารย์ หรือที่นับถือของกลุ่มชน เมื่อมรณภาพและเผาศพแล้ว นำอังคารธาตุมาโขลกให้ละเอียดแล้วเคล้ากับดินเหนียว พิมพ์พระพุทธรูปหรือรูปสถูปไว้ การสร้างพระพิมพ์ดินดิบเช่นนี้ มีความประสงค์เพียงเพื่อปฏิบัติประโยชน์

อันเป็นหนทางบุญให้แก่ผู้มรณภาพเท่านั้น มิได้สร้างขึ้นเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สาส์นสมเด็จ เล่ม ๒, ๒๕๐๕ : ๙๔-๙๗)

พระพิมพ์ดินดิบรูปสถูปจำลอง มีอักษรจารึกอยู่ด้านล่าง
พบที่โบราณสถานเมืองยะรัง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

ลักษณะของจารึก จารึกมีหลายลักษณะสามารถจำแนกออกเป็นส่วนของรูปทรงจารึก การวางรูปอักษรในจารึก และการกำหนดชื่อจารึก มีรายละเอียดดังนี้

๑. **รูปทรงของจารึก** จารึกเป็นเอกสารโบราณที่มีรูปทรงและขนาดหลายอย่าง แตกต่างกัน เล็กบ้าง ใหญ่บ้าง ยาวบ้าง สั้นบ้าง ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ซึ่งส่วนหนึ่งน่าจะเป็นไปตามความประสงค์และความนิยมของผู้สร้างจารึก และอีกส่วนหนึ่งน่าจะเป็นไปตามสภาพความเปลี่ยนแปลงของกาลเวลา เพราะจารึกส่วนใหญ่มีอายุมากกว่าร้อยปีขึ้นไป ย่อมต้องมีสภาพชำรุด แตกหัก สึกกร่อนไปได้ จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้รูปทรงจารึกเมื่อแรกสร้าง กับรูปทรงจารึกในปัจจุบันแตกต่างกัน ดังนี้

● **รูปทรงจารึกเมื่อแรกสร้าง** มีรูปร่างและขนาดตามวัตถุประสงค์ ความรู้ และความชำนาญของผู้สร้าง ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับสถานที่ ซึ่งจะใช้เป็นที่ประดิษฐานจารึกนั้น เนื่องจากโดยหลักการแท้จริงแล้ว ผู้สร้างจารึกมีวัตถุประสงค์ที่จารึกขึ้นไว้เพื่อใช้เป็นประกาศ โดยตั้งใจที่จะวางจารึกให้อยู่ในจุดหรือตำแหน่งที่คนทั่วไปเห็นได้จึงนิยมจารึกไว้ในที่ซึ่งคนทั่วไปผ่านไปมาเสมอ เช่น ศาสนสถานหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือจารึกไว้บนหน้าหินที่เรียบ เช่น ผนังถ้ำ ผนังข้างกรอบประตู ศาสนสถานบางทีก็จารึกไว้ที่เสาแปดเหลี่ยม แท่งสี่เหลี่ยม แผ่นรูป ใบเสมา หรือทรงกลีบบัว ประดิษฐานไว้นอกอาคารให้เป็นที่สะดุดตา อ่านข้อความได้รอบด้าน เช่น หน้าทางเข้าศาสนสถาน เป็นต้น

ส่วนจารึกที่มีความสัมพันธ์กับงานศิลปกรรม จะเป็นศิลปวัตถุ หรือโบราณวัตถุก็ดี นิยมจารึกไว้ด้านหลัง ส่วนฐาน หรือตรงที่ว่างระหว่างภาพ และบางทีจารึกไว้บนตัวภาพนั้น โดยมิได้คำนึงถึงความเสียหายทางด้านศิลปะ เช่น จารึกหลังพระพุทธรูป จารึกฐานธรรมจักร และจารึกภาพชาดกวัดศรีชุม เป็นต้น

จารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร อักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย
ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

● **รูปทรงจารึกในปัจจุบัน** จารึกที่พบเห็นอยู่ในปัจจุบัน บางชิ้นรูปทรงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และมีร่องรอยความชำรุด ร้าว หัก แตก เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย บิ่นตามขอบหรือส่วนต่าง ๆ รูปทรงจารึกเหล่านี้ เปลี่ยนแปลงเพราะสาเหตุหลายประการ ดังนี้

- ***เกิดจากธรรมชาติ*** ตามสภาพภูมิอากาศทำให้เปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะจารึกที่วางอยู่กลางแจ้ง ถูกแดด ถูกฝน เป็นเวลานาน จะมีสภาพชำรุด สึกกร่อน และแตกหักมาก

สภาพจารึกวัดนันทอาราม ปักอยู่บริเวณหน้าโบสถ์เก่าวัดนันทอาราม (วัดธาตุเมืองพิณ)
อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู
ถ่ายภาพเมื่อ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๑

- ***เกิดจากการกระทำของคน*** ด้วยความตั้งใจที่จะนำจารึกไปทำประโยชน์อย่างอื่น เมื่อล่วงพ้นสมัยมาแล้ว ด้วยเห็นว่ามีประโยชน์ดีกว่า เช่นนำศิลาจารึกมาตัดแบ่งเป็นท่อน ๆ ประกอบเป็นผนังของศาสนสถาน หรือนำมาใช้เป็นหินลับมีด เป็นต้น

- ***เกิดจากความไม่รู้*** คนในยุคหลังทำลายจารึกโดย ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น นำศิลาจารึกไปสักการบูชา ปิดทองคำเปลวจนเต็ม ด้วยความเชื่อว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ บ้างตัดแบ่งออกเป็นชิ้น ใช้เป็นที่รองล้างเท้าหน้าบันไดบ้านบ้าง ทำเป็นส่วนประกอบเขามอ ประดับสวนดอกไม้ หรือกะเทาะเล่นก็มีบ้าง เป็นต้น

จารึกรูปใบเสมาที่วัดไสภณนิมิต (วัดโพธิ์ศรี) อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
ชาวบ้านฝังไว้หน้าอุโบสถตลอดเวลาออกพรษา ถึงเดือน ๗ เข้าพรรษาจึงจะขุดขึ้นมา
สักการะเพื่อประกอบพิธีสรงน้ำ ถ่ายภาพเมื่อ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๑

จารึกวัดอินทรีย์ศรีสังวร อักษรไทยสุโขทัย ภาษาไทย
มีการใช้ปากกาเคมีเขียนทับไปบนร่องจารึก
ปัจจุบันอยู่ที่วัดอินทรีย์ศรีสังวร อำเภอกงไกรลาส จังหวัดสุโขทัย
ถ่ายภาพเมื่อ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑

● **รูปทรงจารึกจำแนกตามประเภทวัตถุ** เท่าที่พบในปัจจุบันและรวบรวมได้ สามารถจัดเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ตามชนิดของวัตถุที่ใช้สร้างจารึก ได้ดังนี้

๑. **จารึกที่สร้างด้วยศิลา** หรือที่นิยมเรียกว่า ศิลาจารึก มีรูปทรง หลายอย่าง ได้แก่

- *ผนังถ้ำ เชิงหน้าผาหรือพื้นภูเขา*ซึ่งจะกำหนดขอบเขตพื้นที่ขึ้นส่วนหนึ่งของผนังถ้ำ เชิงหน้าผา หรือพื้นภูเขา ขัดผิวหน้า บริเวณที่กำหนดให้เรียบแล้วจารึกอักษรมีแนวบรรทัดอยู่ระหว่าง ๕๐-๑๐๐ เซนติเมตร เช่น จารึกถ้ำพระนารายณ์ จังหวัดสระบุรี จารึกหน้าผาริมฝั่งแม่น้ำโขง จังหวัดอุบลราชธานี จารึกปราสาทตาเมือนธม จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น

จารึกถ้ำเป็ดทอง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
จารึกอยู่บนผนังศิลาด้านในของถ้ำ ถ่ายภาพเมื่อ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๘

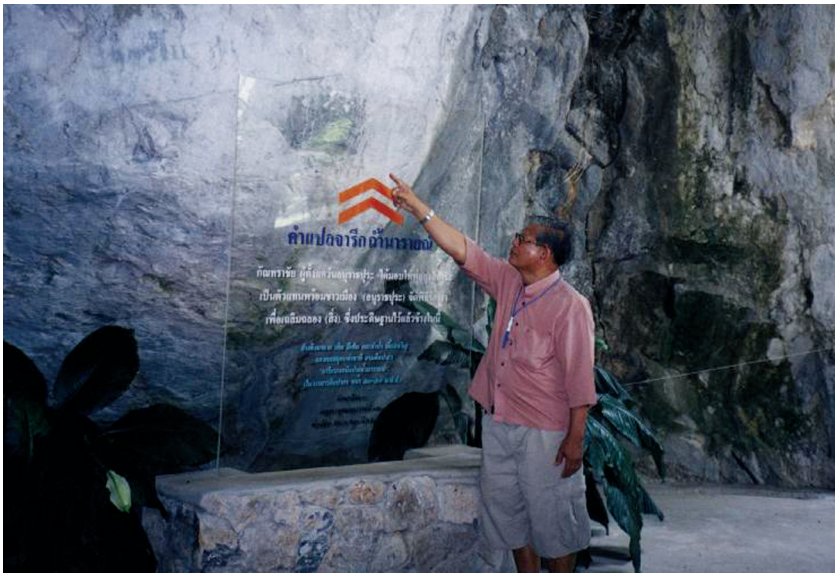

จารึกถ้ำนารายณ์ พุทธศตวรรษที่ ๑๒ อักษรปัลลวะ ภาษามอญโบราณ
ปัจจุบันอยู่ที่ถ้ำนารายณ์ ด้านเหนือ ตำบลเขาวง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

- *แผ่นรูปใบเสมา* ซึ่งจารึกอักษร ๑ หรือ ๒ ด้าน และบางครั้งมีจารึกที่ขอบเสมาด้วย เช่น จารึกปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ จารึกวัดจอมมณี จังหวัดหนองคาย เป็นต้น

จารึกใบเสมาวัดกุดโง้ง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ
จารึกอยู่บนใบเสมาขนาดใหญ่

- *แท่งสี่เหลี่ยมยอดทรงกระโจม* ซึ่งจารึกอักษร ๔ ด้าน ได้แก่ จารึกพ่อขุนรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย เป็นต้น
- *เสาแปดเหลี่ยม และเสากลม* ซึ่งจารึกอักษรรอบด้าน ได้แก่ จารึกเสาแปดเหลี่ยมจังหวัดลพบุรี และจารึกเมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นเสากลมรูปสัณฐานคล้ายดอกบัวตูม เป็นต้น

- *ฐานประติมากรรม* ซึ่งจารึกอักษรด้านใดด้านหนึ่ง หรือรอบฐานประติมากรรมรูปเคารพ เช่น ฐานพระพุทธรูป ฐานธรรมจักร แต่บางชิ้นอาจจารึกอักษรอยู่ด้านบนของฐานรูปสี่เหลี่ยม ตรงกลางมีช่องรูเดือยสำหรับสวมรูปประติมากรรม เช่น จารึกฐานรองพระธรรมจักร จังหวัดนครปฐม เป็นต้น

จารึกฐานพระพุทธรูปวัดศรีเมือง อักษรธรรมอีสาน ภาษาไทยอีสาน
ปัจจุบันอยู่ที่วัดศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

- *รูปประติมากรรม* ซึ่งจารึกอักษรบนส่วนใดส่วนหนึ่งของงานประติมากรรม เช่น หลังพระพุทธรูป บนวงพระธรรมจักร บนรอยพระพุทธบาท ได้แก่ จารึกหลังพระพุทธรูปนาคปรก จังหวัดลพบุรี จารึกบนวงพระธรรมจักร จังหวัดลพบุรี และจารึกรอยพระพุทธบาท วัดชมพูเวก จังหวัดนนทบุรี เป็นต้น
- *แผ่นรูปสี่เหลี่ยม* ซึ่งจารึกอักษรด้านเดียวบนแผ่นศิลาหรือหลักศิลาที่เป็นเครื่องประกอบส่วนหนึ่งของสถาปัตยกรรม ประเภทปราสาทหิน เช่น ทับหลัง ผนังข้างกรอบประตู รวมทั้งส่วนที่นำมาติดเป็นส่วนหนึ่งของผนังอาคารสถาปัตยกรรม ได้แก่ จารึกปราสาทหินพนมวัน ๑ จังหวัดนครราชสีมา เป็นส่วนของทับหลัง กรอบประตูรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า จารึกปราสาทหินพนมวัน ๕ จังหวัดนครราชสีมา เป็นส่วนของผนังข้างกรอบประตูรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็นต้น

๒. ***จารึกที่สร้างด้วยไม้*** มีรูปทรงคล้ายกับจารึกที่สร้างด้วยศิลาได้แก่ รูปใบเสมา เสากลม และฐานพระพุทธรูป เป็นต้น เช่น จารึกพระยาหลวงวชิระปราการ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

จารึกพระยาหลวงวชิรปราการ ชม. ๑๙ ด้านที่ ๒ อักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี - ไทย ปัจจุบันอยู่ที่วัดพระธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

๓. ***จารึกที่สร้างด้วยโลหะและวัตถุอื่น ๆ*** ได้แก่ ทองคำ เงิน ดีบุก และดินเผา (อิฐ) ส่วนใหญ่นิยมทำเป็นแผ่นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งด้านยาวจะยาวมากกว่าด้านหลังหลายเท่า ตัวอย่างเช่น จารึกลานทองวัดส่องคบ จังหวัดชัยนาท จารึกที่ทำด้วยสัมฤทธิ์ ส่วนใหญ่จะเป็นจารึกฐานพระพุทธรูป เช่น จารึกฐานพระพุทธรูปวัดหัวเวียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

จารึกบนกระบอกปืนใหญ่ จังหวัดสุพรรณบุรี

นอกจากนั้นยังมีจารึกที่ทำเป็นรูปเหรียญ และตราประทับรูปกลม วงรี และสี่เหลี่ยม ซึ่งจารึกอักษรมีทั้งแบบอักษรตัวตรง และอักษรตัวกลับ เช่น จารึกเหรียญเงินเมืองพรหมทิน ๓ จังหวัดลพบุรี เป็นต้น

๒. **การวางรูปอักษรในจารึก** ในสมัยแรก ๆ อุปกรณ์ที่ใช้ในการสร้างจารึก มักทำขึ้นง่าย ๆ ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน แต่ส่วนใหญ่วัตถุที่นำมาใช้ทำจารึกจะเป็นศิลาที่เนื้อแข็งมาก ๆ ได้แก่ หินดินดาน หินทราย เป็นต้น เมื่อตัดศิลาให้เป็นแท่ง หรือแผ่นให้ได้รูปทรงตามต้องการแล้ว ต้องขัดพื้นผิวหน้าให้เรียบก่อน แล้วจึงใช้เหล็กสกัด เป็นเหล็กที่มีปลายแหลมคม เป็นเครื่องมือตอกสกัดลงไปในเนื้อศิลาให้เป็นรูปลายลักษณ์อักษร การจารึกอักษรอย่างนี้ทำได้ ๒ วิธี คือ

- ***จารึกโดยร่างข้อความไว้ก่อนจารึก*** โดยก่อนจารึกอักษรต้องร่างข้อความที่จะจารึกลงบนแผ่นศิลาไว้ก่อน แล้วจึงทำการสกัดด้วยเหล็กให้เป็นร่องลึกลงไปในเนื้อศิลาให้เป็นรูปลายลักษณ์อักษร การจารึกด้วยวิธีนี้มีข้อสังเกตว่า บางส่วนของเส้นอักษรจะสูงเกินแนวเส้นบรรทัดล้ำขึ้นไปถึงบรรทัดที่อยู่ตอนบน ซึ่งได้เว้นที่เป็นช่องว่างไว้ไม่ให้เส้นอักษรจากบรรทัดล่างทับเส้นอักษรบรรทัดบน เช่น จารึกปราสาทหินพนมวัน ๑ บรรทัด ๕-๖
- ***จารึกโดยไม่ร่างข้อความไว้ก่อน*** โดยใช้เหล็กสกัดตอกลงไปในเนื้อศิลาให้เป็นรูปลายลักษณ์อักษรทันที ไม่ต้องร่างข้อความไว้ก่อน การจารึกด้วยวิธีนี้มีข้อสังเกตได้ว่า บางส่วนของเส้นอักษรที่ยาวเลยเส้นบรรทัดล้ำลงไปถึงบรรทัดที่อยู่ตอนล่างนั้นจะเว้นที่เป็นช่องว่างไว้ และถ้าไม่ยาวลงไปมากนักก็จะเปลี่ยนตำแหน่งการวางรูปสระหรืออักษรหรือลดขนาดของตัวอักษรในบรรทัดล่าง ซึ่งจารึกที่หลังให้อยู่ในระดับที่พอดีกับแนวเส้นบรรทัด เช่น จารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาไทย หลักที่ ๑ ด้านที่ ๓ บรรทัด ๕-๖

การวางรูปอักษรที่ปรากฏให้เห็นในจารึกและใช้สืบมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่เริ่มต้นจากซ้ายไปขวา และเรียงลำดับจากข้างบนลงมาข้างล่าง บางครั้งพบว่ามีการตีเส้นบรรทัดเป็นแนวเส้นชัดเจน โดยวางตัวอักษรไว้ใต้เส้นบรรทัด เช่น จารึกเจดีย์วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย และมีบ้างที่จารึกอักษรวนรอบฐานประติมากรรม เช่น จารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร

การเขียนอักษรใต้เส้นบรรทัดตามหลักฐานที่ปรากฏในจารึกนั้น คนไทยใช้มาตั้งแต่แรกรู้จักการเขียนหนังสือ จนถึงระหว่างปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วัฒนธรรมตะวันตกได้เผยแพร่เข้าสู่ประเทศไทยมากขึ้น รูปแบบการเขียนอักษรโรมันของชาวยุโรปได้เข้ามาแพร่หลาย การเขียนอักษรบนเส้นบรรทัดตามแบบอย่างอักษรโรมันจึงได้เริ่มมีขึ้น และเป็นที่นิยมเรื่อยมา จนถึงประมาณปลายสมัยรัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การเขียนอักษรใต้เส้นบรรทัดก็หมดไป ปัจจุบันคนไทยลืมวิธีการเขียนอักษรใต้เส้นบรรทัดของตนเองไปอย่างสิ้นเชิงแล้ว

๓. **การกำหนดชื่อจารึก** จารึกเป็นเอกสารโบราณที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นประกาศ ดังนั้นเนื้อหาในจารึกจึงไม่ได้บอกชื่อเรื่องของจารึก เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการกำหนดชื่อจารึกขึ้นเองตามความเหมาะสม เพื่อใช้เรียกให้ตรงกัน โดยทั่วไปมีวิธีการกำหนดชื่อจารึก ดังนี้

- กำหนดชื่อจารึกตามเนื้อเรื่อง หรือข้อความที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาจารึก เช่น จารึกเยธมฺมาฯ เป็นจารึกที่บันทึกพระคาถาเถรภาษิต ซึ่งมีบทขึ้นต้นว่า เยธมฺมา ฯ
- กำหนดชื่อจารึกตามชื่อสถานที่พบจารึก หรือสถานที่จารึกตั้งอยู่ เช่น จารึกหุบเขาช่องคอย เป็นจารึกบนก้อนหินขนาดใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณหุบเขาช่องคอย ตำบลควนเกย อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช
- กำหนดชื่อจารึกตามชื่อผู้สร้างจารึก หรือสั่งให้ทำจารึก เช่น จารึกพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ เป็นจารึกพบที่อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว สร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๑๕๕๑ เนื้อหาในจารึกบ่งบอกว่าพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ กษัตริย์แห่งอาณาจักรกัมพูชาโปรดให้สร้างจารึกขึ้นในคราวที่ทรงอุทิศที่ดิน อาศรม และทาส ไว้กับศาสนสถาน
- กำหนดชื่อจารึกตามที่ปรากฏตรงส่วนใดส่วนหนึ่งของวัตถุ เช่น จารึกหลังพระพุทธรูปนาคปรก เป็นจารึกปรากฏอยู่ที่พระปฤษฎางค์ พระพุทธรูปนาคปรก จังหวัดลพบุรี
- กำหนดชื่อตามรูปทรงของวัตถุจารึก เช่น จารึกสังข์สัมฤทธิ์ เป็นจารึกที่มีอักษรจารึกปรากฏอยู่บริเวณด้านนอกขอบบนของปากสังข์ซึ่งทำเป็นประติมากรรมลอยตัว
- กำหนดชื่อตามลำดับเลขที่ซึ่งกำหนดขึ้นจากการพบก่อนหลัง เช่น จารึกหลักที่ ๑ คือ จารึกพ่อขุนรามคำแหง จารึกหลักที่ ๒ คือ จารึกวัดศรีชุม การใช้ชื่อจารึกตามลำดับเลขที่ดังกล่าวมานี้ปัจจุบันมีการใช้น้อยลง แต่ยังปรากฏใช้อยู่เฉพาะจารึกที่พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือประชุมจารึก ภาคที่ ๑ - ภาคที่ ๘ เท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากปัจจุบันจารึกที่พบใหม่มีมากขึ้น และได้ใช้หลักการลงทะเบียนจารึกแยกตามจังหวัดที่พบ หรือที่อยู่ของจารึก โดยใช้ชื่อย่อของจังหวัดตามมาตรฐานของสำนักนายกรัฐมนตรี นำหน้าต่อด้วยเลขเรียงลำดับไป เช่น จารึกที่พบในจังหวัดนครราชสีมา ลงทะเบียนจารึกหลักแรกใช้ นม.๑

แนวทางการสำรวจและ
การรวบรวมเอกสารโบราณประเภทจารึก

จารึกเป็นเอกสารโบราณประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาของชาติ แต่จารึกส่วนใหญ่มีอายุมากกว่า ๑๐๐ ปี ขึ้นไป ฉะนั้นจึงอยู่ในสภาพเก่า ชำรุด แตกหักบ้าง อักษรลบเลือนบ้าง ความชำรุดดังกล่าวมีอยู่ทุกขณะ ความเสื่อมโทรมมีเพิ่มพูนขึ้นทุกวันทั้งโดยธรรมชาติและฝีมือมนุษย์

อีกประการหนึ่ง การที่จารึกสร้างขึ้นเพื่อปักวางไว้ให้ประชาชนในสังคมได้เห็นประจักษ์ จึงเป็นเหตุให้สัมผัสกับอันตรายได้มาก ถึงแม้จะสร้างด้วยวัตถุที่แข็งแรง เช่น ศิลาก็ตาม เมื่อกาลเวลาผ่านไปนานมากขึ้น จารึกเหล่านั้นก็จะถูกภัยธรรมชาติ เช่น น้ำฝน ลม กรวดทรายต่าง ๆ พัดผ่านตลอดเวลาอันยาวนานนั้น ทำให้จารึกสึกกร่อน บางทีอาจล้มหรือแตกหัก และถูกกรวดทรายหรือวัชพืชอื่น ๆ ทับถมนานปี ในที่สุดก็จะจมอยู่ใต้ผิวดิน ด้วยเหตุนี้ จึงปรากฏว่าจารึกที่มีอยู่ในปัจจุบันจำนวนมากกว่า ๘๐ เปอร์เซ็นต์ เป็นจารึกที่มีประวัติว่า ได้มาจากการขุดพบในดิน จะเห็นได้ว่าจารึกเป็นเอกสารที่มีลักษณะสภาพไม่เหมือนเอกสารทั่วไป จำเป็นต้องมีการสงวนรักษาทุกขั้นตอนของกระบวนการจัดการ เริ่มตั้งแต่การสำรวจจารึกไปพร้อม ๆ กับการรวบรวมหลักฐานจารึกและการจัดเก็บ

แนวทางการสำรวจจารึก

การสำรวจจารึกมีแนวทางที่ต้องดำเนินการ ๓ ประการ คือ

๑. **สำรวจตามทะเบียนเดิม และพบจารึกหลักใหม่ร่วมด้วย**

การสำรวจจารึกตามทะเบียนเดิมหรือในแหล่งที่มีจารึก มักพบเสมอว่า ได้พบจารึกใหม่เพิ่มเติม เนื่องจากการสำรวจตามทะเบียนเดิมอาจมุ่งเน้นการสำรวจเฉพาะจารึกที่มีข้อมูลอยู่เดิม แต่ไม่ทราบว่ามีจารึกหลักอื่น ๆ เพิ่มขึ้น และการสำรวจจารึกนั้น ผู้สำรวจจะต้องเสาะหาจารึกอื่น ๆ ในบริเวณแหล่งโบราณสถาน หรือในบริเวณวัด หรือในบริเวณใกล้เคียง โดยต้องเดินสำรวจดู อาจต้องพลิกหินที่วางอยู่เพื่อดูว่ามีตัวอักษรหรือไม่ หรืออาจสอบถามเจ้าอาวาส หรือชาวบ้านเพื่อขอทราบว่าเคยเห็นจารึกหรือไม่ หรือเคยทราบว่า มีจารึกอยู่ ณ ที่ใด ในละแวกพื้นที่นั้นบ้างหรือไม่

๒. **สำรวจตามที่ได้รับแจ้งจากหน่วยงานอื่นๆ** เช่น สำนักโบราณคดี สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ว่าพบจารึกในเขตรับผิดชอบของสำนักนั้น ๆ เพิ่มจากที่เคยมีอยู่

สำนักโบราณคดีและสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นหน่วยงานที่มักพบจารึกที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีหรือมีผู้แจ้งหรือมอบให้ทั้งสองสำนักฯนี้ก็จะแจ้งมายังกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ โดยวิธีส่งรูปภาพจารึกมาให้อ่าน หรือแจ้งให้ไปสำรวจหาหลักฐานเพิ่มเติมซึ่งพบว่า ส่วนใหญ่ภาพที่ส่งมาในเบื้องต้นไม่ชัดเจน จำเป็นต้องทำสำเนาจารึกหรือต้องอ่านจากจารึกจริง เมื่อจัดทำโครงการไปสำรวจในจังหวัดนั้น ๆ ก็จะตั้งเป้าหมายว่า จะต้องสำรวจจารึกหลักที่พบใหม่นั้น และจารึกอื่น ๆ ถ้ามีไว้ด้วย ซึ่งก่อนที่จะไปสำรวจ ต้องประสานงานกับท้องที่เพื่อสอบถามเส้นทาง หรือบางครั้งต้องให้ช่วยนำทางหรือประสานงานกับคนในท้องที่ให้ช่วยนำทางให้จารึกบางหลักเป็นที่สนใจของประชาชนแถบนั้น อาจต้องรีบเร่งไปทำสำเนาหรืออ่านจากจารึกจริง และ

ต้องศึกษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่อยู่แวดล้อมจารึกหลักนั้น เพื่อใช้เป็นแนวทางการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจารึก เช่น จารึกซับจำปา พบที่เมืองโบราณอายุร่วมสมัยทวารวดี จารึกที่พบมีทั้งอักษรปัลลวะและอักษรหลังปัลลวะ ซึ่งทำให้ได้ข้อสรุปว่า ในสมัยทวารวดีมีการใช้รูปอักษร ๒ แบบ คือ **อักษรปัลลวะ** และ**อักษรหลังปัลลวะ**

๓. **สำรวจจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง และจังหวัดใกล้เคียงเพื่อให้เกิดความคุ้มค่าในการเดินทาง** การกำหนดสถานที่ที่จะไปสำรวจจารึกนั้น ควรต้องกำหนดเป็นกลุ่มจังหวัด เช่น จังหวัดหนองคายและจังหวัดอุดรธานี โดยพิจารณาจากแผนที่ว่าเป็๐จังหวัดที่อยู่ติดกันและเส้นทางเดียวกัน เมื่อกำหนดสถานที่แล้ว จึงกำหนดวัน เวลา งบประมาณที่ต้องใช้ในการเดินทาง หากมีข้อมูลสถานที่จากทะเบียนเดิมแล้ว ต้องศึกษาแผนที่เพื่อกำหนดว่าแหล่งที่มีจารึก เช่น วัด โบราณสถาน ฯลฯ ที่อยู่ใกล้กันหรืออยู่อำเภอเดียวกัน ก็กำหนดให้ไปสำรวจพร้อมกัน หากข้อมูลทะเบียนเดิมบอกชื่อที่อยู่ของจารึกไม่ชัดเจน เช่น ไม่มีชื่อตำบล อำเภอ มีแต่ชื่อวัดและจังหวัด หรือบางครั้งพบว่า มีการเปลี่ยนชื่อวัด อาจต้องสอบถามจาก พระสังฆาธิการ หน่วยงานราชการ หรือชาวบ้าน เพื่อให้ได้หลักฐานที่ถูกต้องและเป็นปัจจุบันมากที่สุด

ดังนั้น ก่อนที่จะออกเดินทางไปสำรวจจารึก ต้องทำกำหนดการเดินทางให้คณะสำรวจจารึก ทุกคนได้ทราบ เช่น หากไปสำรวจจารึกที่จังหวัดหนองคายและอุดรธานี ก็กำหนดว่า **วันแรก** เป็นวันเดินทาง **วันที่สอง** สำรวจจารึกเขตอำเภอโพนพิสัย **วันที่สาม** สำรวจจารึกในเขตอำเภอท่าบ่อและอำเภอเมืองหนองคาย **วันที่สี่** สำรวจจารึกในเขตอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี **วันที่ห้า** สำรวจจารึกในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี **วันที่หก** สำรวจจารึกในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี และอำเภอหนองหาน **วันที่เจ็ด** เป็นวันเดินทางกลับ เป็นต้น

ประวัติการสำรวจจารึกในประเทศไทย

ในประเทศไทยการสำรวจจารึกเริ่มต้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งยังทรงผนวชอยู่ ได้ทรงพบศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงขณะจาริกธุดงค์ถึงเมืองสุโขทัย ในพุทธศักราช ๒๓๗๖และต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเห็นความสำคัญของจารึกจึงโปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมจารึกที่พบในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักร นับแต่นั้นเป็นต้นมาประชาชนจำนวนมากต่างก็ให้ความสนใจ และให้ความร่วมมือในการเสาะแสวงหา ขณะเดียวกันก็มีการขุดหารวบรวมเพื่อการค้าขายและสะสมไว้เป็นสมบัติส่วนตน หรือของตระกูลด้วย ทำให้ได้จารึกเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่การขุดหาของประชาชนทำโดยไม่มีหลักวิชา จึงเป็นเหตุให้จารึกที่ได้มาชำรุด แตกหัก เป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งไม่มีการบันทึกแหล่งที่พบ ทำให้หลักฐานข้อมูลบกพร่องไปด้วย

จารึกที่สำรวจพบในคราวแรกนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์แล้ว โปรดเกล้าฯ ให้นำไปตั้งไว้ที่ศาลาราย ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ส่วนจารึกอื่น ๆ ที่พบคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมนั้น เก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร จนถึงพุทธศักราช ๒๔๖๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้นำจารึกที่พบก่อนหลังทั้งหมดมารวมกันเก็บไว้ที่ตึกถาวรวัตถุ หน้าวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ราชวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นที่ทำการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร

ต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายจารึกและหนังสือตัวเขียนจากตึกถาวรวัตถุมาไว้ ณ พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ในพระราชวังบวรสถานมงคล ซึ่งเป็นที่ทำการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร และพระราชทานนามว่า **หอพระสมุดวชิรญาณ** ส่วนตึกถาวรวัตถุ พระราชทานนามว่า **หอพระสมุดวชิราวุธ**

ในพุทธศักราช ๒๔๗๐ ทางราชการกำหนดให้หอพระสมุดฯ เป็นส่วนราชการมีฐานะเป็นกองหนึ่งในกรมศิลปากร จารึกจึงอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากรนับแต่นั้นเป็นต้นมา นอกจากนั้นยังมีกฎหมายซึ่งทางราชการกำหนดขึ้นเป็น**พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ หมวด ๓ มาตรา ๒๖** กำหนดว่า ***"โบราณวัตถุและศิลปวัตถุซึ่งเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน และอยู่ในความดูแลรักษาของกรมศิลปากรนั้น จะเก็บรักษาไว้ ณ สถานที่อื่นใดนอกจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมิได้ แต่ในกรณีที่ไม่อาจหรือไม่สมควรจะนำมาเก็บรักษา ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และจะได้รับอนุมัติจากรัฐมนตรีแล้ว จะเก็บไว้ ณ สถานที่อื่นก็ได้"*** ดังนั้นจารึกจึงต้องจัดแสดง หรือเก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติข้างต้น แต่เนื่องจากหอสมุดแห่งชาติเคยดูแลรักษาจารึกมาก่อน รวมทั้งมีบุคลากร ปฏิบัติงานอ่าน แปล จารึกอยู่แล้ว หน้าที่เกี่ยวกับจารึก เช่น เก็บรักษาจารึกที่อยู่ในระหว่างการอ่าน แปล การทำทะเบียนจารึก การทำสำเนาจารึก และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับจารึกก็ยังคงอยู่ในความรับผิดชอบของหอสมุดแห่งชาติสืบมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ยังมีจารึกอีกจำนวนหนึ่งที่ยังคงอยู่ในความดูแลของเอกชนผู้พบจารึก ซึ่งมีทั้งฆราวาสและพระภิกษุตามวัดต่าง ๆ ทุกภูมิภาคของประเทศไทย ดังนั้นจึงมีจารึกจำนวนไม่น้อยที่มีโอกาสเคลื่อนย้ายจาก แหล่งเดิมไปสู่แหล่งใหม่ได้ จารึกบางชิ้นย้ายหลายครั้งจนไม่สามารถทราบว่าเป็นจารึกของท้องถิ่นใด และอยู่กระจัดกระจายไปตามสถานที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ ซึ่งเป็นเรื่องยากที่จะทำให้ทราบหลักฐานข้อมูลจารึกได้ถูกต้อง

อีกประการหนึ่ง ภาวการณ์ของบ้านเมืองในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ทั้งในด้านการปกครองท้องถิ่น การบริหารราชการส่วนภูมิภาค และเส้นทางคมนาคมได้เปลี่ยนแปลงพัฒนาขึ้น ทำให้สภาพท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่น สถานที่บางแห่งในสมัยปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อไป แต่ก่อนเคยเป็นตำบลก็อาจเป็นอำเภอ และจากที่เคยเป็นอำเภอเปลี่ยนเป็นจังหวัด แม้ชื่อวัดต่าง ๆ บางแห่งซึ่งเป็นที่เก็บรักษาจารึกไว้ก็อาจจะเปลี่ยนชื่อ หรือย้ายวัดไปตั้งในสถานที่ใหม่ เป็นเหตุให้จารึกต้องได้รับการเคลื่อนย้ายตามไปด้วย บางทีก็อาจตกไปอยู่ที่วัดอื่น ตามอำนาจของท่านเจ้าคณะพระสังฆาธิการที่เห็นว่าจะเป็นการสมควรและปลอดภัยกว่า ดังนี้ และยังมีเหตุปลีกย่อยอีกนานัปการ หรือบางทีก็หายสาบสูญไปเลย ฉะนั้นจึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่หอสมุดแห่งชาติจะเร่งรีบดำเนินการสำรวจจารึกต่าง ๆ ตามบัญชีเดิม และที่ได้ค้นพบเพิ่มขึ้นใหม่จากการดำเนินงานทางโบราณคดีของเจ้าหน้าที่สำนักงานศิลปากร และอาจจะต้องแก้ไขระเบียบที่ทำไว้ช้านานแล้วให้ถูกต้อง ตรงกับสภาพการณ์ปัจจุบันด้วย

อนึ่ง หอสมุดแห่งชาติถือว่าการสำรวจจารึกเป็นงานสำคัญอย่างยิ่ง และได้เริ่มดำเนินการสำรวจมาแล้วตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๑๓ แต่งานสำรวจจารึกในครั้งนั้นต้องหยุดชะงักไปเป็นระยะ ๆ จนถึงพุทธศักราช ๒๕๑๘ หอสมุดแห่งชาติจึงได้เริ่มแผนงานการสำรวจเอกสารโบราณและศิลาจารึก

ขึ้นอีกครั้ง จุดประสงค์ก็เพื่อสำรวจจารึกตามข้อมูลที่มีอยู่เดิม และจารึกที่พบใหม่ หลังจากเริ่มต้นโครงการไปได้ไม่นาน งานการสำรวจจารึกก็ขาดหายไปอีก คราวนี้ขาดหายไปเป็นระยะเวลานานกว่า ๓๐ ปี จนถึงพุทธศักราช ๒๕๔๓ จึงได้มีโครงการสำรวจจารึกขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง โดยใช้ชื่อว่า **โครงการสำรวจจารึกในประเทศไทยตามหลักฐานทะเบียนจารึกของกรมศิลปากร**

แผนการปฏิบัติงานสำรวจจารึก

เมื่อหอสมุดแห่งชาติกำหนดนโยบายให้มีการสำรวจจารึก โดยจัดทำเป็น **โครงการสำรวจจารึกในประเทศไทย**ขึ้นแล้วนั้น ***การปฏิบัติงานต้องจัดทำแผนการปฏิบัติงาน***โดยแบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน ใน**ขั้นตอนแรก** เป็นการจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ ก่อนออกปฏิบัติงานภาคสนาม **ขั้นตอนที่สอง** เป็นเรื่องการปฏิบัติงานในภาคสนาม **ขั้นตอนที่สาม** รายงานผลการปฏิบัติงานภาคสนามมีรายละเอียดการปฏิบัติงานดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การจัดเตรียมอุปกรณ์ก่อนออกปฏิบัติงานในภาคสนาม มีวิธีดำเนินการดังนี้

๑. จัดทำโครงการสำรวจจารึกในประเทศไทย เป็นโครงการใหญ่ ประกอบด้วย แผนปฏิบัติงาน ระยะเวลาทำงานแบ่งเป็นช่วง ๆ ละ ๑ ปี ๓ ปี หรือ ๕ ปี ตามแผนงบประมาณ โดยระบุสถานที่ ซึ่งจะดำเนินการสำรวจ ระยะเวลาดำเนินการ งบประมาณที่ต้องใช้ พร้อมทั้งกำหนดเป้าหมาย และผลสัมฤทธิ์ของงานไว้ด้วย

๒. โครงการตามข้อ ๑. หากได้รับอนุมัติแล้ว ต้องกำหนดสถานที่ซึ่งจะเดินทางไปสำรวจ ระยะเวลาที่เหมาะสม จำนวนบุคลากร ที่จะไปปฏิบัติราชการ รวมทั้งงบประมาณค่าใช้จ่าย เมื่อกำหนดได้แล้ว ต้องตั้งเรื่องขออนุมัติค่าใช้จ่าย ขออนุมัติบุคลากรที่จะไปปฏิบัติราชการแต่ละคราว โดยมีวัตถุประสงค์หลักที่จะให้งานนั้นบรรลุผลตามเป้าหมาย

๓. เมื่อได้รับอนุมัติตามข้อ ๒. แล้ว ต้องจัดทำหนังสือขออนุญาตสำรวจจารึกจาก ผู้ที่ครอบครองจารึกในขณะนั้นโดยแจ้งไปล่วงหน้าก่อนการเดินทางประมาณ ๑ สัปดาห์ หรือมากกว่านั้น แต่ไม่เกิน ๑ เดือน ข้อความในหนังสือนั้นต้องระบุ วัน เดือน ปี ที่จะปฏิบัติงานสำรวจ และบอกชื่อหัวหน้าคณะสำรวจ พร้อมผู้ร่วมงานให้ชัดเจน ผู้ครอบครองจารึกอาจจะเป็นพระสังฆาธิการระดับต่าง ๆ ในพื้นที่หรือจังหวัดที่จะไปสำรวจหรือจัดทำหนังสือขอความร่วมมือจากส่วนราชการ สำนักงานศิลปากร หน่วยราชการอื่น หน่วยงานเอกชน หรือบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อขอคำแนะนำแหล่งที่มีจารึก หรือสถานที่ซึ่งจารึกเคยอยู่มาก่อน

๔. จัดเตรียมข้อมูลจารึกจากทะเบียนของหอสมุดแห่งชาติ ตามชื่อจังหวัดที่กำหนดไว้ในการเดินทางเพื่อให้ทราบเป็นพื้นฐานว่า ในจังหวัดนั้น ๆ มีจารึกจำนวนเท่าใด อยู่ในเขตท้องที่ใดของจังหวัด มีจารึกใดบ้างที่ลงทะเบียนไว้แล้ว และตามหลักฐานในทะเบียนเดิมจารึกเก็บอยู่ที่ใด จารึกนั้นมีภาพถ่ายหรือไม่ จำนวนเท่าใด ภาพนั้นเห็นรูปอักษรชัดเจนมากน้อยเพียงใด และได้ทำสำเนา (Rubbing) ไว้แล้ว หรือไม่ สภาพสำเนายังใช้การได้ดีหรือมีสภาพชำรุด และมีจำนวนเท่าใด

๕. การตรวจสอบข้อมูลจารึกจากทะเบียน ในข้อ ๔. จะทำให้ทราบเรื่องต่าง ๆ ที่จะใช้เป็นแนวทางในการวางแผนการปฏิบัติงานในภาคสนาม ดังนี้คือ

- ใช้กำหนดเส้นทางในการเดินทาง โดยศึกษารายละเอียดจากแผนที่ของจังหวัดนั้น ๆ ตรวจสอบระยะทางแต่ละจุดที่จะต้องเดินทางไปสำรวจ พร้อมทั้งกำหนดเส้นทางเพื่อให้การเดินทางไปในแต่ละสถานที่มีความเหมาะสม ไม่ย้อนไปย้อนมา เพื่อประหยัดเวลา และค่าใช้จ่ายสำหรับยานพาหนะ มีน้ำมันรถ เป็นต้น
- ใช้กำหนดระยะเวลาในการทำงาน โดยศึกษารายละเอียดจากทะเบียนจารึก เพื่อให้ทราบว่า มีเนื้องานใดที่ต้องปฏิบัติบ้าง เช่น ถ่ายภาพสถานที่พบจารึก หรือที่ซึ่งจารึกเก็บรักษาอยู่ เพื่อให้เห็นสภาพปัจจุบัน หรืออาจต้องทำสำเนาจารึกเพิ่มเติม หรือทำใหม่ทั้งหมด กับยังต้องรวบรวมหลักฐานอื่น ๆ เกี่ยวกับจารึก เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนตามหลักวิชาจารึกศึกษา เมื่อทราบรายละเอียดของเนื้องานทั้งหมดแล้วจะสามารถประเมินระยะเวลาในการปฏิบัติงานภาคสนาม และกำหนดได้ว่าต้องใช้เวลามากน้อยเท่าใด เพื่อให้ทราบจำนวนวันที่ปฏิบัติงานภาคสนามแต่ละคราว
- ใช้กำหนดอุปกรณ์ที่จำเป็นสำหรับภาคสนาม โดยศึกษารายละเอียดจากเนื้องานที่ต้องปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ให้พร้อม และมีจำนวนมากพอสำหรับใช้ในภาคสนาม รายการสิ่งของต่าง ๆ ที่ต้องจัดเตรียมไป มีดังต่อไปนี้
  - แผนที่ทางหลวง แผนที่ทหารแสดงพิกัด หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด
  - เข็มทิศ
  - กล้องถ่ายภาพ พร้อมฟิล์ม แบตเตอรี่กล้อง
  - หนังสืออ้างอิงที่เกี่ยวกับจารึกที่ไปสำรวจ เช่น แบบอักษรโบราณ ปฏิทิน ๑๐๐ ปี เป็นต้น

อุปกรณ์ที่จำเป็นสำหรับภาคสนาม

- สำเนาทะเบียนจารึกของเดิม พร้อมคำอ่านแปลจารึกที่ต้องการสำรวจ รวมทั้งข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- แบบฟอร์มทะเบียนจารึก
- กระจกเงาสำหรับอ่านตัวหนังสือกลับหัว
- สายวัด
- ลูกประคบทำจากผ้าลินิน ข้างในเป็นนุ่น ทั้งขนาดเล็กและใหญ่ เนื่องจากจารึกมักมีหลายขนาด มีรูปอักษรตื้นบ้าง ลึกบ้าง หากบริเวณที่จารึกตัวอักษรมีหลายบรรทัด จารึกสูงและกว้าง ตัวอักษรลึก อาจจะเหมาะกับลูกประคบขนาดใหญ่ แต่ถ้าจารึกมีขนาดเล็ก อักษรเส้นเล็กตื้น อาจต้องใช้ลูกประคบขนาดกลางหรือเล็ก และบางครั้งอาจจะใช้ลูกประคบขนาดเล็กมาก เพื่อทำสำเนาในบริเวณที่ตัวอักษรอยู่ในซอกหินที่ลูกประคบขนาดใหญ่เข้าไปไม่ได้ หรือใช้สำหรับเก็บรายละเอียดตัวอักษรในจารึก
- หมึกจีน
- กระดาษเพลา กระดาษว่าวหรือกระดาษสา เป็นกระดาษที่ใช้ทำสำเนาจารึก
- กระดาษซับ
- เทปกาว
- กระดาษทิชชู่ชนิดม้วน สำหรับซับน้ำหรือความชื้นจากสำเนาจารึกมักใช้ซับหลังจากที่ใช้กระดาษซับแล้ว
- แปรงสำหรับล้างจารึก
- แปรงสำหรับตบจารึก
- กระบอกฉีดน้ำ ถังน้ำ ขันน้ำ กระติกน้ำ
- ผ้าที่มีความหนาสำหรับรองจารึกหรือรองเข่าขณะทำสำเนาจารึก
- ผ้าขนหนูสำหรับทำความสะอาดจารึก และทำความสะอาดอื่น ๆ
- พู่กันและถ้วยใส่หมึกจีน
- แป้งนวลหรือแป้งดินสอพองสำหรับทำสำเนาด้วยวิธีลงแป้ง
- ถ้วยหรือขันใส่แป้งละลายน้ำ
- เครื่องเขียน เช่น กระดาษเปล่า (ขนาด A4) ดินสอ ปากกา ยางลบ น้ำยาลบคำผิด สมุดบันทึกการเดินทาง และบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับการปฏิบัติงานภาคสนาม บันทึกคำให้สัมภาษณ์ของบุคคลในพื้นที่ เป็นต้น
- กาวน้ำ หรือกาวแห้ง
- พัด (ใช้พัดให้กระดาษที่ทำสำเนาจารึกแห้งเร็วขึ้นหากพื้นที่นั้น มีอากาศชื้นมาก)
- กระดาษสีน้ำตาล กระดาษหนังสือพิมพ์
- ถุงพลาสติกใส่สำเนาจารึก และถุงใส่ขยะ
- กรรไกร
- ไฟฉาย พร้อมถ่าน

- แว่นขยาย
- เชือก หรือด้ายฟอกสีขาว
- ไม้เหลาค่อนข้างแหลม สำหรับแคะสิ่งที่ติดอยู่ในร่องจารึก เช่น ดิน น้ำตาเทียน ทองคำเปลว
- เข็มเย็บผ้า สำหรับเจาะกระดาษขณะทำสำเนา
- คัตเตอร์
- อุปกรณ์อื่น ๆ ตามความจำเป็นในแต่ละคราว

ขั้นตอนที่ ๒ การปฏิบัติงานภาคสนาม

เมื่อการปฏิบัติงานภาคสนามเริ่มต้นขึ้น และเดินทางไปถึงจังหวัดที่จะปฏิบัติงาน ควรไปพบพระสังฆาธิการ เจ้าคณะจังหวัด หรือผู้อำนวยการสำนักงานศิลปากร หรือบุคคลที่ได้ส่งหนังสือขออนุญาตสำรวจจารึกมาล่วงหน้าแล้วนั้น เป็นการรายงานตัวพร้อมกับขอทราบข้อมูลเพิ่มเติม และ/หรือขอความอนุเคราะห์เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างราบรื่น สะดวก ปลอดภัย

คณะทำงานเข้านมัสการเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย
เพื่อขออนุญาตก่อนออกสำรวจจารึก ถ่ายภาพเมื่อ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๑

ส่วนเรื่องสถานที่พักแรมขณะปฏิบัติงานภาคสนามนั้น อาจจะขอคำแนะนำจากผู้อำนวยการสำนักงานศิลปากร หรือส่วนราชการอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสำรวจจารึก ซึ่งรู้จักคุ้นเคยในพื้นที่นั้น ๆ เป็นอย่างดี และที่พักแรมไม่ควรอยู่ห่างจากสถานที่พบจารึกมากนัก เพื่อประหยัดค่าพาหนะและระยะเวลาที่ต้องเสียไปในการเดินทาง

เมื่อเดินทางไปถึงสถานที่มีจารึก ต้องแสดงตัวอย่างเปิดเผย แจ้งความประสงค์ให้ผู้เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองจารึกนั้น ได้ทราบถึงวิธีการปฏิบัติงานสำรวจจารึก เพื่อสร้างความเข้าใจ และขออนุญาตสำรวจฯ หากได้รับอนุญาต จึงดำเนินการตามกรรมวิธีดังนี้คือ

๑. จารึกพบใหม่ ต้องถ่ายภาพสถานที่พบจารึก และสถานที่จารึกเก็บรักษาอยู่ในปัจจุบัน สอบถามประวัติการพบ ผู้พบ วัน เดือน ปี ที่พบ สถานที่พบ สภาพจารึกเมื่อแรกพบ วัดขนาด ทำสำเนา ถ่ายภาพสำเนา ซึ่งต้องทำสำเนา ๔ ชุด พร้อมกับบันทึกหลักฐานลงบนแผ่นสำเนาโดยบอกชนิดวัตถุ ลักษณะรูปทรง สี รูปอักษร ภาษา และจัดทำทะเบียนจารึกไปพร้อม ๆ กันนั้นด้วย

๒. จารึกเก่าที่มีทะเบียนอยู่เดิม ต้องตรวจสภาพจารึกที่พบในปัจจุบัน ถ่ายภาพที่อยู่และภาพจารึก พร้อมกับตรวจสอบกับหลักฐานในทะเบียนเดิมว่ามีข้อมูลครบถ้วน หรือขาดตกบกพร่องส่วนใด ต้องบันทึกรายละเอียดลงในทะเบียน และจัดทำส่วนที่บกพร่องให้ครบถ้วน โดยเฉพาะสำเนาจารึก หากของเดิมมีสภาพเก่า ไม่สมบูรณ์ มีไม่ครบ ๔ ชุด ก็ต้องจัดทำเพิ่มเติมให้ครบจำนวน การทำสำเนา ๔ ชุด ใช้อ่านประกอบกัน เพราะอาจมีบางที่ บางสำเนา ไม่ชัดเจน ต้องอาศัยอีกสำเนาหนึ่งซึ่งชัดเจนกว่า เพื่อช่วยให้อ่านได้ละเอียดมากขึ้น

การทำสำเนาจารึก

เมื่อเห็นจารึกแล้วจะทำสำเนาไม่ได้ทันที ก่อนอื่นต้องศึกษาและพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วนก่อนว่า จารึกนั้นทำด้วยวัตถุชนิดใด เช่น ทำด้วยอิฐ ไม้ โลหะแผ่นบาง ๆ หรือศิลา จะเห็นได้ว่าวัตถุที่ใช้สร้างจารึกนั้น มีคุณสมบัติไม่เหมือนกัน อีกทั้งจารึกส่วนใหญ่ มีอายุเกินกว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไป จึงเป็นธรรมดาที่จารึกต้องอยู่ในสภาพที่ชำรุด หากวัตถุนั้นมีสภาพผุกร่อน เปื่อย เมื่อถูกน้ำอาจสลายตัวหรือแตกร้าว หรือถ้าเป็นศิลาเปื่อยหลุดออกเป็นเม็ดทราย วัตถุจารึกที่มีสภาพชำรุดดังกล่าวไม่ควรทำสำเนาด้วยกระดาษเพลา เพราะต้องใช้น้ำประกอบการทำสำเนาด้วย การทำสำเนาจารึกจึงต้องเปลี่ยนไปใช้วิธีอื่น โดยทั่วไปการทำสำเนาจารึกมี ๓ วิธี คือ

๑. **การทำสำเนาด้วยกระดาษเพลา** (Rubbing) เป็นการทำสำเนาได้เฉพาะกับศิลาจารึกที่เนื้อศิลายังมีคุณสมบัติดี ไม่เปื่อยยุ่ย แตกเป็นเม็ดทราย มี ๒ วิธี คือ

- ***การทำสำเนาจารึกสีขาว*** คือ สำเนาจารึกประเภทกดพิมพ์ ไม่ลงหมึก สำเนาแบบนี้นิยมทำเมื่อประมาณ ๔๐-๕๐ ปี ที่ผ่านมา มีวิธีการทำดังนี้.-
  - ต้องทำความสะอาดศิลาจารึกด้วยน้ำ ใช้แปรงขัดเบา ๆ ให้หมด ดิน ทราย ฝุ่น ที่เกาะอยู่ อาจใช้สบู่เหลวช่วยล้างด้วยก็ได้ ขณะล้าง ต้องสังเกตดูเส้นรอยรูปอักษร ต้องให้สะอาดไม่มีเม็ดทราย หรือดินฝังจมอยู่ ในรอยรูปอักษรนั้น หากจำเป็น อาจใช้ไม้จิ้มฟันช่วยแคะดิน หรือเม็ดทราย ให้หลุดออกจนหมด หรือถ้าขณะขัดล้าง เนื้อศิลาเกิดหลุดออกเป็นเม็ดทราย ต้องหยุดและเลิกการทำความสะอาดด้วยน้ำและแปรงทันที
  - เมื่อจารึกสะอาดดีแล้ว ใช้กระดาษแผ่นบาง ๆ ที่เรียกว่า กระดาษเพลา เดิมใช้กระดาษที่ใช้ทำว่าว ปัจจุบันใช้กระดาษสา กะขนาดกระดาษให้กว้างยาวมากกว่าแผ่นจารึกเล็กน้อย ฉีดน้ำที่กระดาษนั้นให้เปียกพอสมควร แล้ววางกระดาษ

ทาบบนแผ่นจารึกให้เต็มตรงส่วนที่มีตัวอักษร ใช้เทปกาวติดแผ่นกระดาษกับแผ่นศิลาจารึกให้อยู่กับที่หากกระดาษไม่พอก็ต่อกระดาษโดยซ้อนชายขอบกระดาษให้เกยกันเล็กน้อย พรมน้ำ หรือฉีดน้ำให้กระดาษเปียกทั่วกัน ใช้แปรงขนอ่อนตบกระดาษเบา ๆ ให้ทั่ว ฉีดน้ำเพิ่มและตบกระดาษไปเรื่อย ๆ จนเยื่อกระดาษฝังลงไปในร่องตามรูปลายเส้นอักษร ถ้าบังเอิญกระดาษขาด ต้องใช้กระดาษชนิดเดียวกันฉีกเป็นชิ้นเล็ก ๆ ใหญ่กว่ารอยขาดเล็กน้อย ปะทับรอยขาดนั้น แล้วฉีดน้ำ ตบด้วยแปรงจนกระดาษติดเป็นเนื้อเดียวกัน แต่ถ้าหากกระดาษโป่งพองหรือกระเดิดอยู่ ต้องฉีดน้ำเพิ่ม และตบกระดาษไล่ลมออกให้หมด จนกระดาษแนบติดกับแผ่นจารึกเสมอกันทั้งแผ่น หรือถ้าตบกระดาษไม่ลง อาจต้องใช้เข็มเจาะกระดาษให้ลมออก แล้วจึงใช้แปรงตบซ้ำจนกระดาษเรียบต่อจากนั้นทิ้งไว้ให้กระดาษแห้งสนิท แล้วลอกกระดาษออกจะได้**สำเนาจารึกสีขาว**

- ***การทำสำเนาจารึกสีดำ*** คือ สำเนาจารึกประเภทกดพิมพ์ ลงหมึก วิธีการทำสำเนาจารึกแบบนี้ เหมือนกับแบบแรกทุกประการ เพียงแต่เมื่อภายหลังที่ใช้แปรงตบกระดาษจนแนบสนิทกับจารึกแล้ว ทิ้งไว้ให้กระดาษแห้ง พอหมาด และอย่าปล่อยให้กระดาษแห้งมาก มิฉะนั้นกระดาษจะพอง และดีดตัวออกจากแผ่นจารึก จากนั้นใช้ลูกประคบชุบหมึกดำที่ได้จากหมึกจีน เป็นต้น ตบลงบนกระดาษเพลานั้นให้ทั่ว รูปอักษรจะปรากฏเป็นเส้นสีขาว บนกระดาษสำเนานั้น เสร็จแล้วลอกกระดาษออก จะได้**สำเนาสีดำ** การทำสำเนาแบบนี้ ภาษาอังกฤษ เรียกว่า Rubbing เป็นวิธีการทำสำเนาที่นิยมกันมากในปัจจุบัน เพราะเห็นเส้นอักษรได้ชัดเจน

ภาพถ่ายจากสำเนาจารึกวัดมเหยงค์ อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต
ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

๒. **การจำลองอักษรจารึก** หรือการคัดจำลองอักษร เป็นการทำสำเนาจารึกอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งจะดำเนินการในกรณีที่รูปอักษรลบเลือนมาก ๆ หรือเส้นอักษรจารึกไว้ตื้นมาก จนไม่สามารถทำสำเนาด้วยวิธีอื่นได้ การทำสำเนาจารึกด้วยวิธีคัดจำลองอักษรนั้น หมายถึง การคัดเลียนแบบรูปอักษรที่ปรากฏในจารึกลงบนกระดาษแผ่นใหม่ โดยรักษารูปแบบของเส้นอักษรทุกเส้น เครื่องหมายประกอบอักษรทุกตัว จังหวะเว้นระยะระหว่างตัวอักษรระหว่างบรรทัด และจุดเริ่มต้นกับจุดสุดท้ายของแนวบรรทัดแต่ละบรรทัด สิ่งเหล่านี้จะต้องคัดลอกเลียนแบบให้เหมือนทุกประการ แม้แต่รอยชำรุด แตกหัก ลบเลือน ก็ต้องทำจำลองไว้ด้วยเช่นกัน

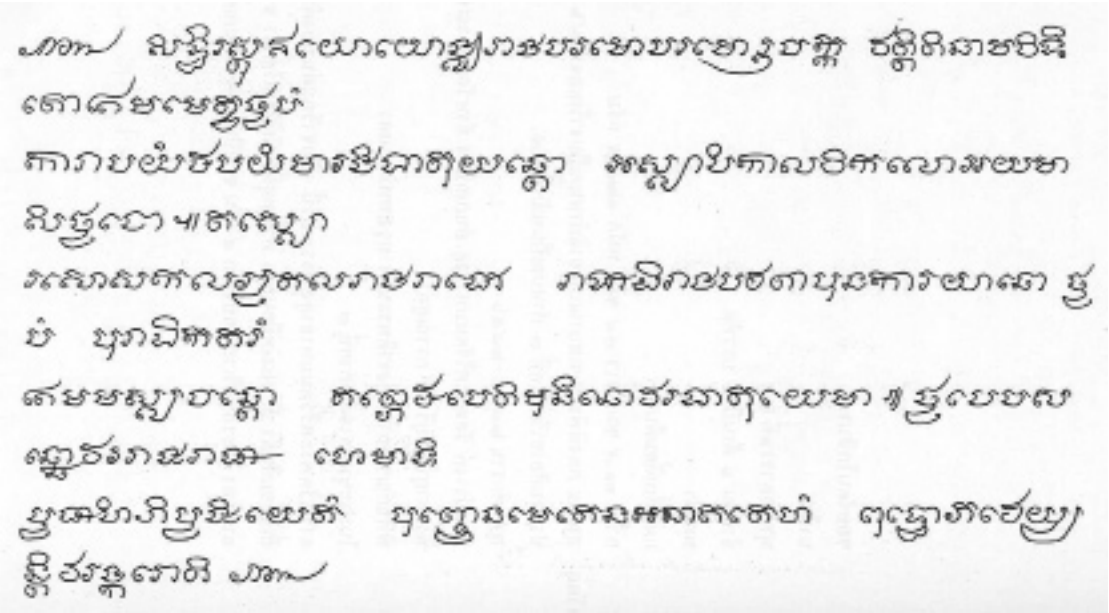

จำลองอักษรจารึกวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี

๓. **การทำสำเนาในรูปแบบไสตทัศนวัสดุ** คือ การทำสำเนาด้วยฟิล์ม ไมโครฟิล์ม ภาพนิ่ง ภาพถ่าย และการบันทึกเป็นข้อมูลดิจิตอล อันเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ การทำสำเนาจารึกวิธีนี้นับเป็นวิธีการสงวนรักษาที่สำคัญ และเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง วิธีการทำสำเนาจารึกในรูปแบบไสตทัศนวัสดุ มีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

- ***เบื้องต้นต้องถ่ายภาพจารึกตามสภาพดั้งเดิมที่ได้พบจารึกครั้งแรก*** รวมทั้งบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง ให้เห็นลักษณะสภาพทั่วไปของจารึกเต็มหลักและรอบด้าน การบันทึกภาพจารึกในเบื้องต้นนี้ ต้องดำเนินการก่อนการทำความสะอาด การทำสำเนาแบบ Rubbing หรือการจำลองอักษรจารึก

ภาพถ่ายสภาพเดิมของจารึกวัดป่าขัวล้อ (วัดป่าบ้านหลอด) อักษรไทยน้อย ภาษาไทย
ปัจจุบันอยู่ที่วัดป่าขัวล้อ (วัดป่าบ้านหลอด) อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

ภาพถ่ายจากสำเนาจารึกวัดป่าขัวล้อ (วัดป่าบ้านหลอด) อักษรไทยน้อย ภาษาไทย
ปัจจุบันอยู่ที่วัดป่าขัวล้อ (วัดป่าบ้านหลอด) อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี
ถ่ายเมื่อ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๑

- ***ถ่ายภาพสำเนาจารึก*** คือ เมื่อทำสำเนาจารึกด้วยกระดาษเพลาเสร็จแล้ว ในที่นี้หมายถึง ภายหลังที่ลงหมึกดำแล้ว และควรถ่ายภาพในขณะที่ยังมิได้ดึงกระดาษสำเนาออกจากแผ่นจารึก ทั้งนี้เพื่อจะได้เห็นเส้นอักษรได้ชัดเจน

- ***ถ่ายภาพจารึกลงแป้ง*** การถ่ายภาพจารึกวิธีนี้ จะทำเมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่า สำเนาจารึกกระดาษที่ทำไปแล้ว เส้นอักษรจารึกยังไม่ชัดเจน หรือทำสำเนาจารึกด้วยกระดาษไม่ได้ ก่อนการทำสำเนาจารึก ต้องทำความสะอาดจารึก ทำนองเดียวกับที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และถ้าทำสำเนาจารึกด้วยกระดาษและลงหมึกไว้ก่อน การทำความสะอาดก็เป็นการล้างหมึก ซึ่งอาจจะซึมติดอยู่บนแผ่นศิลานั้นด้วย แล้วใช้แป้งสีขาวประเภทแป้งนวล หรือดินสอพองก็ได้ ละลายน้ำลูบไล้บนตัวอักษรให้ทั่ว ทิ้งไว้จนแห้ง แล้วใช้ผ้าชุบน้ำ บิดให้แห้ง แล้วลูบไปทางเดียวกัน บนผิวหน้าของแผ่นจารึกให้ทั่ว เมื่อรูปอักษรปรากฏเป็นสีขาว แล้วถ่ายภาพขณะที่เส้นอักษรชัดเจนที่สุด ซึ่งอยู่ในระหว่างที่แป้งจวนจะแห้ง

ภาพจารึกลงแป้งถ่ายจากจารึกเยธมฺมา ฯ ๔
อักษรปัลลวะ ภาษาบาลี
ปัจจุบันอยู่ที่สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ

นอกจากนั้นยังมีสิ่งสำคัญที่ต้องปฏิบัติคือ เมื่อทำสำเนาและถ่ายภาพจารึกเสร็จแล้ว ต้องล้างทำความสะอาด และเช็ดจารึกให้แห้งสนิทเสียก่อนจึงจะเก็บจารึกนั้น

อนึ่ง การทำสำเนาจารึกด้วยกระดาษเพลา หรือการลงแป้งเพื่อถ่ายภาพตามวิธีการดังกล่าวข้างต้น นอกจากจะใช้น้ำเป็นองค์ประกอบสำคัญแล้ว ยังต้องใช้แปรงถูไปมาบนเนื้อศิลา เพื่อทำความสะอาดอีกด้วย ดังนั้นขณะปฏิบัติการดังกล่าว ควรต้องคำนึงตลอดเวลาว่า การกระทำเช่นนี้ เป็นการทำลายเนื้อวัตถุนั้น ๆ ด้วยเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ เพราะเนื้อศิลาหรือวัตถุที่ใช้จารึกนั้น ส่วนใหญ่จะมีอายุมากกว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไป ความเก่าเพราะกาลเวลา ประกอบกับความเสื่อมโทรมด้วยฝีมือมนุษย์หรือธรรมชาติก็ตามเป็นสิ่งที่ทำให้จารึกอยู่ในสภาพที่ชำรุด แตกหัก ตัวอักษรลบเลือน ศิลาบางชิ้นเมื่อถูกน้ำจะเปื่อยยุ่ย เนื้อศิลาหลุดออกมาเป็นชิ้นเล็ก ๆ เหมือนเม็ดทราย ลักษณะเช่นนี้ย่อมเป็นอันตรายต่อตัวอักษรบนจารึกนั้น ๆ อย่างยิ่ง เพราะแทนที่จะเป็นวิธีการสงวนรักษา กลับจะเกิดผลตรงกันข้าม คือ เป็นการทำลายเสียมากกว่า ด้วยเหตุนี้จึงควรมีข้อกำหนดโดยจำกัดจำนวนการทำสำเนาจารึกแต่ละหลักให้มีขอบเขตตามสมควรกับความต้องการ เพื่อจะนำมาใช้ในการอ่านแปลจารึกซึ่งควรจะกำหนดให้ทำไว้อย่างมาก ๔-๕ ชุด เท่านั้น

จารึกวัดบ้านหนาด อักษรไทยอีสาน ภาษาไทย
ปัจจุบันอยู่ที่วัดบ้านหนาด ตำบลนาบัว อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี
ภาพซ้าย : สภาพจารึกเมื่อสำรวจพบอยู่บนเนินเจดีย์เก่าของวัด
ภาพขวา : สภาพจารึกหลังจากทำความสะอาด-กำจัดวัชพืชแล้ว และทำสำเนาจารึก

ขั้นตอนต่างๆ ในการทำสำเนาจารึก

การทำความสะอาดจารึกก่อนทำสำเนา

การทาบกระดาษสาบนจารึกที่ทำความสะอาดแล้ว

การตบกระดาษสาลงในร่องอักษรจารึก

การใช้แปรงตบกระดาษซับเพื่อให้กระดาษสาหมาดเร็วขึ้น

การใช้ลูกประคบลงหมึกบนกระดาษสา

กระดาษสาที่ลงหมึกเสร็จแล้วเป็นสำเนาจารึก

อย่างไรก็ดี ความชำรุดเสียหายของจารึก มิใช่จะมีอยู่แต่เฉพาะการทำสำเนาแต่เพียงประการเดียว แม้การเคลื่อนย้ายจารึกบ่อยครั้ง จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง มีส่วนเสริมให้เกิดอันตรายกับจารึกได้เช่นเดียวกัน และบางครั้งอาจจะยิ่งทำให้เกิดความเสียหายมากยิ่งกว่าการทำสำเนาจารึกเสียอีก เพราะถ้าบังเอิญเกิดการตกหล่น แตกหักชำรุด ในขณะขนย้าย และถ้าบังเอิญจารึกนั้นยังมิได้มีการทำสำเนา อ่าน แปล ไว้ก่อน ความสูญเสียก็จะยิ่งเพิ่มพูนขึ้นเป็นทวีคูณอย่างไม่มีทางแก้ไขได้เลย ฉะนั้นจึงควรตั้งข้อสังเกตและระมัดระวังในสิ่งเหล่านี้ไว้ด้วย

ส่วนกระดาษสำเนาจารึกที่ทำเสร็จแล้ว ต้องตากให้แห้งแล้วลงหลักฐานไว้ที่กระดาษว่าง ตรงมุมบนขวา หรือซ้ายของสำเนานั้น หลักฐานที่ต้องบันทึกบนกระดาษสำเนา มีดังนี้

- สำเนาลำดับที่
- ชื่อจารึก
- เลขทะเบียนจารึก
- ขนาดกว้าง....เซนติเมตร ยาว....เซนติเมตร สูง....เซนติเมตร หนา....เซนติเมตร ถ้าเป็นทรงกลมควรวัดขนาดโดยรอบ และเส้นผ่าศูนย์กลางด้วย
- อักษรจารึก
- ภาษา
- ศักราช หรือประมาณพุทธศตวรรษ
- ประวัติเดิมอยู่ที่
- ปัจจุบันอยู่ที่
- ทำสำเนาเมื่อ วัน เดือน ปี
- ผู้ทำสำเนา

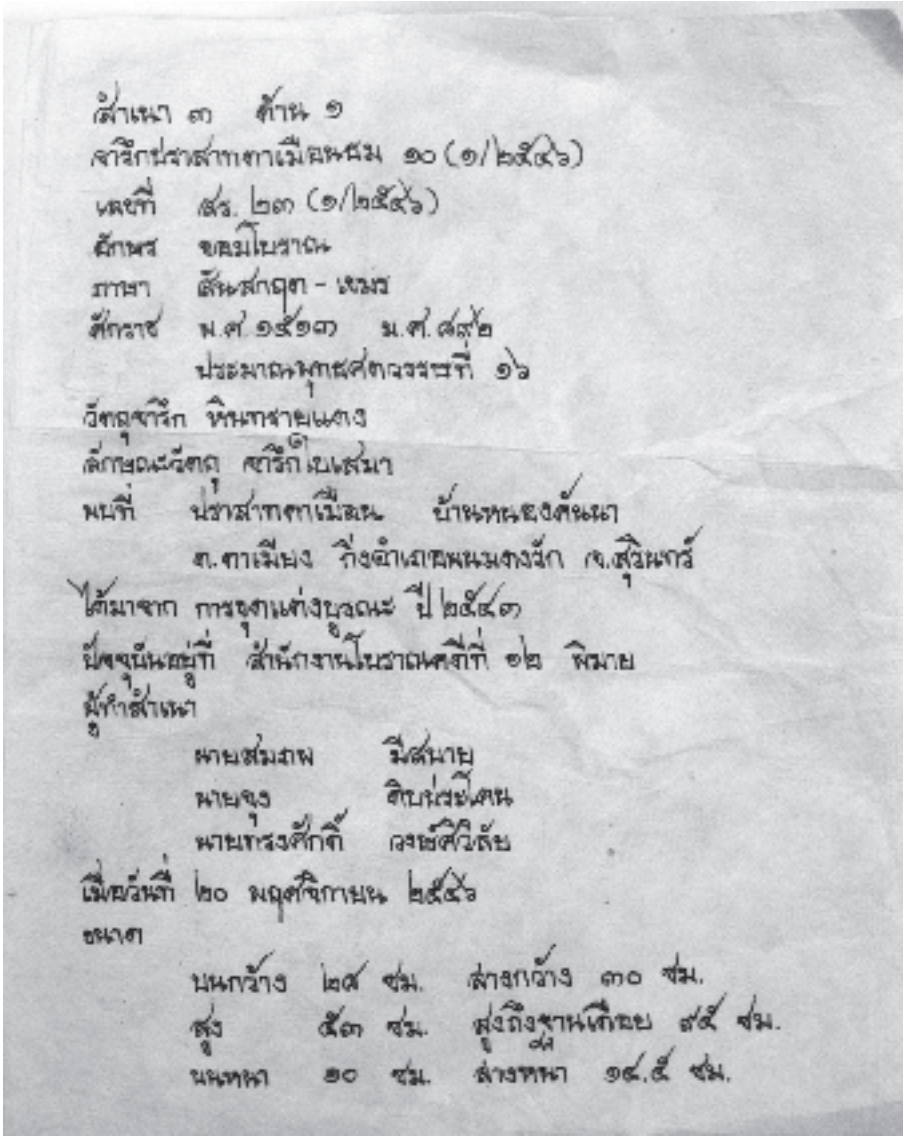

สำเนา ๓ ด้าน ๑
จารึกปราสาทตาเมือนธม ๑๐ (๑/๒๕๔๖)
เลขที่ สร. ๒๓ (๑/๒๕๔๖)
ลักษณะ ขอมโบราณ
ภาษา สันสกฤต - เขมร
ศักราช พ.ศ. ๑๕๑๓ ม.ศ. ๘๙๒
ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖
วัตถุจารึก หินทรายแดง
ลักษณะวัตถุ จารึกใบเสมา
พบที่ ปราสาทตาเมือน บ้านหนองคันนา
ต.ตาเมียง กิ่งอำเภอพนมดงรัก จ.สุรินทร์
ได้มาจาก การขุดแต่งบูรณะ ปี ๒๕๔๓
ปัจจุบันอยู่ที่ สำนักงานโบราณคดีที่ ๑๒ พิมาย
ผู้ทำสำเนา
นายสมภพ มีสบาย
นายจุง ดิบประโคน
นายทรงศักดิ์ วงษ์ศิวิลัย
เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๖
ขนาด
บนกว้าง ๒๘ ซม. ล่างกว้าง ๓๐ ซม.
สูง ๕๓ ซม. สูงถึงฐานเดือย ๙๕ ซม.
บนหนา ๑๐ ซม. ล่างหนา ๑๔.๕ ซม.

ตัวอย่างข้อมูลที่ระบุบนกระดาษสำเนาจารึก

ขั้นตอนที่สาม *รายงานผลการปฏิบัติงานภาคสนาม*

เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจในภาคสนาม และเดินทางกลับจากการสำรวจแล้ว ต้อง***รายงานผลการปฏิบัติงาน*** และดำเนินการเรื่องต่าง ๆ ต่อไปนี้

๑. จัดทำรายงานการปฏิบัติงาน สรุปผลงานที่ได้ปฏิบัติเป็นไปตามวัตถุประสงค์ระดับใด รวมทั้งต้องสรุปงบรายจ่าย และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานภาคสนาม นำเสนอผู้บังคับบัญชา ระดับหัวหน้า ผู้อำนวยการ และอธิบดี ให้ทราบผลการสำรวจจารึก หรือปัญหาอุปสรรคในการสำรวจ และข้อเสนอแนะเพื่อพิจารณาหรืออาจนำเสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบด้วย และเก็บเรื่องรวบรวมไว้เป็นข้อมูลหลักฐานสำหรับการดำเนินงานและการปฏิบัติงานภาคสนามในคราวต่อไป

๒. ทำหนังสือขอบคุณ พระสังฆาธิการ เจ้าคณะจังหวัด ผู้อำนวยการสำนักงานศิลปากร หรือผู้ที่ให้ความอนุเคราะห์ขณะปฏิบัติงานภาคสนาม

๓. นำทะเบียนเดินทุ่งซึ่งเป็นทะเบียนฉบับที่ใช้จดบันทึกขณะอยู่ปฏิบัติการในภาคสนามมาจัดทำทะเบียนหลัก ต่อจากทะเบียนเดิมที่มีอยู่ในสำนักงาน

๔. อัด ขยาย ภาพจารึกเตรียมจัดส่งให้มีการอ่าน แปล จารึก ต่อไป

อุปสรรคและปัญหาในการสำรวจจารึก

๑. การสำรวจจารึกในสมัยก่อน มีปัญหามาก เนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวก รวมทั้งพาหนะที่ใช้ในการเดินทางนั้น ต้องเดินทางด้วยรถประจำทาง หรือรถรับจ้าง แต่ปัจจุบันนี้การคมนาคมสะดวกขึ้น และมีรถยนต์สำหรับการเดินทางที่รวดเร็วขึ้น แต่ผู้สำรวจต้องมีการวางแผนการเดินทางที่ดี เช่น ศึกษาแผนที่ ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานในท้องถิ่น หากไม่มีการวางแผนอาจเกิดปัญหา เช่น หลงทาง ในกรณีที่ไม่ศึกษาแผนที่หรือไม่สอบถามเส้นทางก่อน ก่อให้เกิดความสิ้นเปลืองทั้งเวลาและงบประมาณ โดยเฉพาะเชื้อเพลิงพาหนะ

๒. การสำรวจจารึกต้องทำงานเป็นทีม (Team Work) ในการสำรวจจารึกแต่ละครั้ง จะประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นฝ่ายให้คำแนะนำ หัวหน้าโครงการทำหน้าที่ประสานงานกับท้องถิ่น วางแผนการเดินทาง เมื่อกลับจากการสำรวจแล้ว ต้องทำหน้าที่เขียนรายงานการเดินทางเสนออธิบดีกรมศิลปากร เพื่อให้ทราบถึงผลการปฏิบัติการสำรวจ อุปสรรคและปัญหาของการสำรวจ ข้อเสนอแนะ เป็นต้น นอกจากนั้นคณะสำรวจประกอบด้วย นักภาษาโบราณผู้ปฏิบัติงานที่ทำหน้าที่เตรียมอุปกรณ์ในการสำรวจจารึก ทำสำเนาจารึก บันทึกข้อมูลการสำรวจในแต่ละวัน ถ่ายภาพ เป็นต้น หากคณะที่ทำงานสำรวจจารึก ทำงานช่วยเหลือกันอย่างดีก็จะทำให้การสำรวจเป็นไปได้อย่างไม่มีอุปสรรค ปัจจุบันในการสำรวจตามโครงการสำรวจจารึกในแต่ละครั้ง ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญ ๑-๒ คน (ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาตะวันออก และผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณ) หัวหน้าโครงการ ๑ คน (นักภาษาโบราณ ระดับ ๘) ผู้ปฏิบัติงาน ๒-๓ คน (นักภาษาโบราณ ระดับ ๔-๗) พนักงานขับรถยนต์ ๑ คน

๓. การสำรวจจารึกมักพบปัญหาว่า จารึกที่พบในแต่ละท้องถิ่นไม่ได้รับการดูแลหรืออนุรักษ์ที่ถูกต้อง เนื่องจากผู้ครอบครองรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น นำสีน้ำมันทาทับศิลาจารึก ฝังจารึกลงดิน หรือนำจารึกวางไว้กลางแจ้ง เพราะฉะนั้นคณะสำรวจจารึกจะต้องมีวาทศิลป์ในการแนะนำการดูแลที่ถูกต้องให้ผู้ครอบครองทราบ และจะต้องมีการแจ้งหรือการประสานงานกับหน่วยงานในท้องที่ เช่น สำนักศิลปากรที่ดูแลรับผิดชอบในท้องที่ในการให้ความช่วยเหลือ หรือดูแลจารึกที่อยู่ในความรับผิดชอบนั้น ๆ อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการการอนุรักษ์ หรือเพื่อความปลอดภัยของจารึก

การนำสีน้ำมันทาทับศิลาจารึก
วัดบ้านธาตุ ตำบลบ้านธาตุ อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี

๔. เมื่อสำรวจจารึกตามทะเบียนเดิม พบบ่อยครั้งว่า จารึกที่เคยสำรวจพบในการสำรวจเมื่อ ๒๐ ปีที่แล้ว เมื่อไปสำรวจอีกครั้งหนึ่ง ปรากฏว่าไม่พบจารึกหลักนั้นแล้ว โดยเฉพาะจารึกขนาดเล็กหรือจารึกที่เคลื่อนที่ได้ เช่น จารึกฐานพระพุทธรูป สาเหตุเนื่องมาจากมีการเปลี่ยนแปลงผู้ครอบครอง เช่น ถ้าเป็นสมบัติของวัด ก็เนื่องจากเปลี่ยนเจ้าอาวาส หรือถูกลักขโมย เป็นต้น

๕. การสำรวจจารึกในพื้นที่ที่มีปัญหา เช่น จารึกที่พบในผืนป่าเขตอุทยานแห่งชาติ หรือเป็นจารึกที่ชาวบ้านนับถือกราบไหว้ จำเป็นต้องประสานงานกับคนในพื้นที่ และต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องเพื่อป้องกันความขัดแย้ง เช่น การสำรวจจารึกในผืนป่า ต้องติดต่อประสานงานกับเจ้าของสถานที่ ผู้นำทางที่ทราบสภาพพื้นที่เป็นอย่างดี ในกรณีที่ต้องสำรวจจารึกที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ต้องติดต่อกับผู้นำชุมชนและต้องอธิบายชี้แจงให้ทุกฝ่ายเข้าใจถึงสาเหตุ วิธีการ ประโยชน์ที่ได้จากการสำรวจจารึก รวมทั้งวิธีการอนุรักษ์จารึกนั้น

การสำรวจและการทำสำเนาจารึกบริเวณแหล่งตัดหินโบราณในเขตอุทยานแห่งชาติตาพระยา อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว เมื่อ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๑

๖. การสำรวจในแต่ละสถานที่ต้องใช้เวลาในการสำรวจมากพอสมควร โดยเฉพาะจารึกที่พบใหม่ ยังไม่มีสำเนาจารึก ต้องใช้เวลาในการทำสำเนาจารึกมาก โดยเฉพาะจารึกขนาดใหญ่ หากฝนตกหรืออากาศอับชื้น สำเนาจารึกแห้งยากก็ต้องใช้เวลามากขึ้น และข้อความในจารึกที่ลบเลือนอาจจะไม่สามารถอ่านได้ทันที เมื่อได้สำเนาจารึกหรือภาพถ่ายจารึกมาแล้ว ส่วนใหญ่ต้องใช้เวลาในการพิจารณาอ่านคำจารึก และคำอ่านเมื่อกลับจากการสำรวจแล้ว

๗. ผู้สำรวจจารึก ต้องเคารพกติกาของชุมชน เช่น ชุมชนบางแห่งมีความเข้มแข็งในการป้องกันสมบัติของชุมชน กรณีที่จารึกจัดเก็บไว้ในที่มิดชิด มีผู้ถือกุญแจหลายคนก็จะต้องให้ผู้ถือกุญแจแต่ละคนได้รับทราบ และอนุญาต ผู้สำรวจจะต้องไม่กระทำการสำรวจอย่างพลการ หรือดื้อดึง หากชุมชนไม่พร้อม และจะต้องเคารพต่อความเชื่อของแต่ละชุมชน เช่น ห้ามผู้หญิงขึ้นไปในโบสถ์ หรือหากพบว่าผู้ครอบครองจารึกไม่อนุญาตให้คณะสำรวจดำเนินการใด ๆ กับจารึก คณะสำรวจจารึกต้องหยุดยั้งการทำงานทันที แต่ต้องบันทึกหลักฐานไว้ว่า มีการพบจารึกแต่ยังไม่ได้ทำสำเนา ถ่ายภาพ รอเวลาให้ผู้ครอบครองจารึกอนุญาต ไม่ว่าเวลาจะผ่านไปนานเป็นเดือน เป็นปี ๑๐ ปี หรือมากกว่านั้น ก็ต้องติดตามไปจนกว่าจะได้หลักฐานข้อมูลจารึกมาเพื่อลงทะเบียน และศึกษา อ่าน แปล ต่อไป

จารึกวัดไสภณนิมิต (วัดไพธิ์ศรี) อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
ชาวบ้านฝังดินไว้หน้าใบสถ์ ปักเสาล้อมไว้เป็นเครื่องหมาย

การทำทะเบียน การจัดเก็บ และการรวบรวมหลักฐานจารึก

การทำทะเบียนการจัดเก็บ และการรวบรวมหลักฐานจารึกเป็นงานวิชาการที่ต้องปฏิบัติไปด้วยกัน เนื่องจากจารึกเป็นวัตถุที่มีลักษณะแตกต่างกันเอง และแตกต่างไปจากเอกสารโบราณประเภทอื่น ๆ ด้วย จะเห็นได้ว่า ทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงานเกี่ยวกับจารึก จะประกอบด้วยวิธีการสงวนรักษาไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งจะได้กล่าวถึง การทำทะเบียนจารึก การจัดเก็บจารึก และการรวบรวมหลักฐานจารึก ตามลำดับต่อไป

การทำทะเบียนจารึก เนื่องจากจารึกมีรูปลักษณะและวัตถุแตกต่างไปจากเอกสารประเภทอื่น ๆ การทำทะเบียนจารึก จัดเป็นการสงวนรักษาระดับหนึ่ง ซึ่งต้องมีการลงทะเบียน และจัดหมู่ให้เหมาะสมกับลักษณะสภาพของจารึก ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นหลักฐานและควบคุมตัวจารึกกับสำเนาจารึกประเภทต่าง ๆ ให้อยู่ในที่ซึ่งสามารถตรวจสอบได้ และหยิบใช้บริการเพื่อการศึกษาได้รวดเร็ว ถูกต้อง และทำให้ทราบจำนวนจารึกที่ค้นพบได้อีกด้วย

หลักสำคัญของการลงทะเบียนจารึก และการจัดหมู่จารึกอยู่ที่การบันทึกหลักฐานต่าง ๆ ให้ถูกต้องตรงกัน ระหว่างตัวจารึกและสำเนาจารึก รายละเอียดที่ลงในรายการครอบคลุมหลักฐานข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยในการสอบค้นเรื่องราวของจารึกได้อย่างถูกต้อง และเป็นประโยชน์ต่อการใช้จารึกเพื่อการศึกษาค้นคว้า รายละเอียดที่ใช้ลงทะเบียนจารึก มีรายการดังต่อไปนี้

๑. **ลำดับที่** หมายถึง เลขที่เพื่อบอกจำนวนจารึกที่ลงทะเบียน

๒. **ชื่อ** หมายถึง ชื่อจารึกซึ่งกำหนดตามชื่อสถานที่หรือเนื้อเรื่องหรือข้อความที่ปรากฏในจารึก

๓. **เลขที่** หมายถึง เลขประจำวัตถุจารึก ซึ่งเรียงลำดับการพบจารึกก่อนหลัง โดยมีอักษรย่อชื่อจังหวัดที่พบจารึกกำกับไว้ข้างหน้าด้วย เช่น จารึกพบที่จังหวัดลพบุรี มีจำนวนเท่าใด ก็ให้เลขที่เรียงลำดับไป ตั้งแต่ ลบ.๑ ลบ.๒ ลบ.๓ เรื่อย ๆ ไปอย่างนี้ เป็นต้น

๔. **อักษร** หมายถึง อักษรที่ใช้จารึก

๕. **ภาษา** หมายถึง ภาษาที่ใช้จารึก

๖. **ศักราช** หมายถึง อายุของจารึก ถ้าปรากฏศักราชในจารึกก็ใส่ศักราชนั้น ถ้าไม่ปรากฏต้องวิเคราะห์จากรูปแบบอักษรที่อยู่ในจารึก เพื่อประมาณอายุของจารึก ส่วนมากนิยมประมาณเป็นพุทธศตวรรษ

๗. **จารึกอักษร** หมายถึง จำนวน ด้าน และบรรทัดที่ปรากฏบนวัตถุจารึก

๘. **วัตถุที่จารึก** หมายถึง ชนิดของวัตถุที่ใช้จารึก

๙. **ลักษณะวัตถุ** หมายถึง รูปร่างของวัตถุจารึก

๑๐. **ขนาด** หมายถึง ขนาดของวัตถุจารึก

๑๑. **พบที่** หมายถึง สถานที่พบจารึก

๑๒. **ได้มาจาก** หมายถึง ผู้มอบจารึก

๑๓. **มูลเหตุที่ได้มา** หมายถึง การรับบริจาค หรือซื้อ หรืออื่น ๆ

๑๔. **ขึ้นทะเบียนประวัติ** หมายถึง วัน เดือน ปี ที่ขึ้นทะเบียน

๑๕. **ปัจจุบันอยู่ที่** หมายถึง ในปัจจุบันจารึกเก็บรักษาอยู่ที่ใด

๑๖. **ทำสำเนา** หมายถึง วัน เดือน ปี ที่ทำสำเนา

๑๗. **จำลอง** หมายถึง การคัดลอกอักษรโดยระบุชื่อผู้จำลองอักษรจารึก

๑๘. **ถ่ายภาพ** หมายถึง วัน เดือน ปี ที่ถ่ายภาพ

๑๙. **อ่าน** หมายถึง การถ่ายถอดอักษรหรือปริวรรตอักษร โดยระบุชื่อผู้อ่านจารึก

๒๐. **แปล** หมายถึง ผู้แปลจารึก

๒๑. **อธิบายคำ** หมายถึง ผู้ให้คำอธิบาย

๒๒. **ให้คำปรึกษา** หมายถึง ผู้ให้คำปรึกษา

๒๓. **พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ** หมายถึง ชื่อหนังสือที่พิมพ์จารึก

๒๔. **จำนวนเอกสารที่มี** หมายถึง จำนวนแผ่นของเอกสาร (สำเนา จำลองอักษร ภาพถ่าย คำอ่าน คำอ่าน / แปล)

๒๕. **หมายเหตุ** หมายถึง ข้อมูลอื่นๆที่ต้องการบันทึกไว้

๒๖. **ชื่อผู้ทำทะเบียนและวันเดือนปีที่ลงทะเบียน**

อนึ่งรายการตั้งแต่ข้อ ๑. ถึง ๒๖. ซึ่งใช้ลงทะเบียนได้จัดทำเป็นแบบกรอกข้อความโดยแยกกลุ่มทะเบียนออกไปตามชื่อจังหวัด ต้นฉบับจารึก สำเนาจารึก และภาพถ่ายจารึก ซึ่งต้องนำมาลงทะเบียนไว้ทั้งหมด โดยบันทึกหลักฐานต่าง ๆ ให้ตรงกัน และหลักฐานนั้นควรให้ถูกต้องตามความเป็นจริงทุกประการ

ทะเบียนจารึก

ลำดับ	.....
ชื่อ	.....
เลขที่	.....เลข.....
อักษร	.....ภาษา.....
ศักราช	จ.ศ.....ค.ศ.....พ.ศ.....
	ประมาณศตวรรษที่.....
จารึกอักษร	จำนวน..... ด้าน ด้านที่ ๑ มี.....บรรทัด ด้านที่ ๒ มี.....บรรทัด
	ด้านที่ ๓ มี.....บรรทัด ด้านที่ ๔ มี.....บรรทัด
วัตถุที่จารึก	.....
ลักษณะวัตถุ	.....ของ.....
ขนาด	กว้าง.....ซม. ยาว.....ซม. สูง.....ซม. หนา.....ซม.
	วัดโดยรอบ.....ซม.
พบที่	.....ตำบล.....
	อำเภอ.....จังหวัด.....
	เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....
ได้มาจาก	.....ตำบล.....
	อำเภอ.....จังหวัด.....
	เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....
บุคคลที่ได้มา	.....
ขึ้นทะเบียนประวัติ	เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....
ปัจจุบันอยู่ที่	.....ตำบล.....
	อำเภอ.....จังหวัด.....
ทำสำเนา	ด้านที่ ๑ จำนวน.....แผ่น ด้านที่ ๒ จำนวน.....แผ่น
	ด้านที่ ๓ จำนวน.....แผ่น ด้านที่ ๔ จำนวน.....แผ่น
	เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....
	ผู้ทำสำเนา.....
จำลอง	ด้านที่ ๑ จำนวน.....แผ่น ด้านที่ ๒ จำนวน.....แผ่น
(ตัดลอกอักษร)	ด้านที่ ๓ จำนวน.....แผ่น ด้านที่ ๔ จำนวน.....แผ่น
	เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....
	ผู้จำลอง.....
ถ่ายภาพ	ด้านที่ ๑ จำนวน.....ภาพ ด้านที่ ๒ จำนวน.....ภาพ
	ด้านที่ ๓ จำนวน.....ภาพ ด้านที่ ๔ จำนวน.....ภาพ
	เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....
	ผู้ถ่ายภาพ.....

ตัวอย่างทะเบียนจารึก (หน้า ๑)

อ่าน (ถ่ายถอดอักษร) เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

อ่านเสร็จ เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ผู้อ่าน .....

.....

แปล เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

แปลเสร็จ เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ผู้แปล .....

.....

คำอ่าน .....ผู้ตรวจแก้

คำแปล .....ผู้ตรวจแก้

อธิบายคำ .....ผู้อธิบายคำ

ให้คำปรึกษา .....ผู้ให้คำปรึกษา

พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือ .....

.....

.....

.....

.....

จำนวนเอกสารที่มี
- คำเนา.....แผ่น
- จำลองรูปอักษร.....แผ่น
- ภาพถ่าย.....แผ่น
- คำอ่าน.....ฉบับ
- คำอ่าน/แปล.....ฉบับ

หมายเหตุ .....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....ผู้ทำทะเบียนประวัติ

...../...../.....

ตัวอย่างทะเบียนจารึก (หน้า ๒)

การจัดเก็บจารึก

ปัจจุบันจารึกมีอยู่ในที่ต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักร ถึงแม้ว่าตามกฎหมายจะระบุให้เก็บจารึกไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติก็ตาม อย่างไรก็ดีกฎมายยังได้เปิดทางในส่วนนี้ไว้ให้วัด สถานที่ราชการและเอกชนต่าง ๆ เป็นที่เก็บรักษาจารึกได้เช่นเดียวกัน แม้ว่าจารึกจะอยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค แต่มีหอสมุดแห่งชาติเป็นส่วนราชการเพียงแห่งเดียวของประเทศ ทำหน้าที่รวบรวมหลักฐานจารึก ดำเนินการจัดทำทะเบียนจารึก พร้อมกันนั้นก็ได้ทำสำเนา ถ่ายภาพจารึกไว้เพื่อรวบรวมไว้ใช้ดำเนินการศึกษา อ่าน แปล อธิบายศัพท์ วิเคราะห์ข้อความที่ปรากฏในจารึก กำหนดอายุสมัยของจารึก และพิมพ์เผยแพร่สู่ประชาชนต่อไป

การจัดเก็บ การจัดแสดงจารึกในที่ต่าง ๆนั้นมีวิธีดำเนินการแตกต่างกันบางแห่งก็รวบรวมกองไว้โดยไม่ทำแท่นฐานรองรับให้เรียบร้อย บางแห่งก็ปักลงในฐานหล่อปูนซีเมนต์ ตั้งแสดงไว้ป้องกันการถูกลักขโมย เป็นต้น ส่วนจารึกที่อยู่ในหอสมุดแห่งชาติ เป็นเพียงตัวอย่างจารึกที่ขอยืมจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อใช้ศึกษาวิเคราะห์ และฝึกอบรมข้าราชการ นักศึกษา ประชาชน ปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ในอาคารหอสมุดแห่งชาติ ชั้น ๔ ส่วนสำนักงานกลุ่มหนังสือตัวเขียน และจารึก

วิธีการจัดเก็บและจัดแสดงจารึก ควรมีหลักการเฉพาะ ดังนี้

การจัดเก็บตัวจารึก

๑. จัดเก็บตัวจารึกแยกตามประเภทวัตถุที่ใช้ทำจารึก เช่น จารึกทำด้วยศิลา จารึกทำด้วยโลหะ หากจารึกมีลักษณะเป็นแท่ง หรือเป็นแผ่น ควรจัดตั้งจารึกบนแท่นฐานที่แข็งแรง ให้สามารถเห็นจารึกได้รอบด้าน

๒. จัดจารึกแยกออกไปตามกลุ่มรูปแบบอักษร พร้อมทั้งเรียงตามลำดับอายุสมัย แบ่งย่อยตามภูมิภาคที่พบจารึกนั้นด้วย

๓. จัดทำคำอธิบาย เป็นแผ่นป้ายติดไว้ที่จารึกทุกชิ้น ข้อความในแผ่นป้ายควรจะบอกรายละเอียดเกี่ยวกับ ชื่อจารึก อักษร ภาษา ศักราช หรืออายุของจารึก และเนื้อหาในจารึกโดยย่อ

๔. จัดแสดงจารึกในที่ปลอดภัย จารึกแต่ละชิ้นควรวางระยะห่างกัน ๑.๐๐-๑.๕๐ เมตร เพื่อให้สามารถเดินดูได้รอบด้าน หรือให้มีที่ว่างกว้างพอที่จะยืนอ่านหรือศึกษาตัวอักษรในจารึกนั้นได้

๕. จัดทำป้ายห้ามจับต้องจารึก และห้ามทำสำเนาจารึก ส่วนอาคารที่จัดเก็บหรือจัดแสดงจารึก ควรรักษาระดับอุณหภูมิให้คงที่ โดยอาจติดตั้งเครื่องปรับอากาศในอาคารนั้นด้วย

ศิลาจารึกที่เก็บรักษา และจัดแสดง ณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

การจัดเก็บสำเนาจารึก เนื่องจากวัตถุที่ใช้ทำสำเนาจารึกเป็นกระดาษแผ่นบาง ๆ มีความแข็งแรงไม่มากนัก และฉีกขาดได้ง่าย การเก็บรักษาสำเนาจารึกจึงมีวิธีการเฉพาะ ต้องใช้ความประณีตเป็นระเบียบ เพื่อการหยิบใช้ได้คล่องตัว รวดเร็ว และจัดเก็บคืนที่ได้สะดวก ดังนั้นควรจัดเก็บสำเนาจารึกแต่ละชิ้น ใส่ไว้ในซองพลาสติกสีขาวใส เพื่อช่วยให้สำเนาจารึกไม่ยับมาก และไม่ฉีกขาดได้ง่าย สะดวกต่อการเคลื่อนย้ายแม้มีการหยิบใช้บ่อยครั้ง ก็ไม่ขาดโดยง่าย ที่หน้าซองพลาสติกจะมีป้ายบอกหลักฐานข้อมูลของสำเนาจารึก ซึ่งตรงกับหลักฐานซึ่งมีอยู่ที่แผ่นสำเนาจารึก โดยอาจใช้เป็นตราประทับให้กรอกข้อความ จารึกหลักหนึ่ง ๆ อาจมีสำเนาจารึกมากกว่า ๑ ชุด สำเนาจารึกทุกชุดจะต้องลงทะเบียน และมีเลขที่ตรงกันกับตัวจารึกด้วย

การจัดเก็บสำเนาจารึกนั้น ควรมีตู้เฉพาะ เป็นตู้ขนาดใหญ่เหมือนตู้เก็บแผนที่ ขนาด ๔๕ x ๔๘ x ๒๐ นิ้ว จัดแยกสำเนาตามชื่อจังหวัดที่พบจารึก และเรียงลำดับตามเลขที่ของจารึกอีกชั้นหนึ่ง

ตู้จัดเก็บสำเนาจารึก

การจัดเก็บสำเนาจารึกในรูปแบบโสตทัศนวัสดุ ได้แก่ สำเนาภาพจารึก ฟิล์มไมโครฟิล์ม และแผ่นข้อมูลดิจิตอล เอกสารสำเนาจารึกเหล่านี้ จะแยกใส่ไว้ในแฟ้มต่างหากตามประเภทของสำเนา มีทะเบียนจารึกกำกับไว้ด้วย ถ้าจารึกนั้นมีการอ่าน แปล แล้ว สำเนาคำอ่านแปล จะรวมอยู่ในแฟ้มเดียวกับภาพจารึก

สำเนาจารึกในรูปแบบโสตทัศนวัสดุ

การรวบรวมหลักฐานจารึก

การรวบรวมหลักฐานของจารึก เป็นกระบวนการจัดการระดับหนึ่งเพื่อการสงวนรักษาจารึก ซึ่งต้องดำเนินการสำรวจและรวบรวมหลักฐาน แหล่งที่มีจารึกในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักร โดยมีวัตถุประสงค์หลัก ดังนี้

๑. เพื่อค้นหาจารึกที่อาจจะตกค้างอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งอาจเป็นจารึกพบใหม่หรือพบนานแล้ว แต่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นหลักฐานของทางราชการ จะได้ดำเนินการขึ้นทะเบียนให้เรียบร้อยต่อไป

๒. เพื่อสืบค้นร่องรอยของจารึกว่า แต่เดิมจารึกนั้นอยู่ที่ใด ปัจจุบันยังคงอยู่ ณ ที่เดิม หรือเคลื่อนย้ายไปสู่แหล่งอื่น

๓. เพื่อรวบรวมหลักฐานการพบจารึกด้วยวิธีบันทึกข้อมูลจากการสอบถามผู้รู้เห็น ทำแผนผัง ถ่ายภาพ และทำสำเนาจารึก

ประโยชน์ของการรวบรวมหลักฐานจารึก มีดังนี้

๑. ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิหลังของจารึก ได้รู้จักลักษณะภูมิประเทศ สภาพสังคมของท้องถิ่นที่จารึกอยู่แต่เดิม อันจะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นอีกด้วย

๒. จารึกบางชิ้น มีเนื้อเรื่องสัมพันธ์กับโบราณสถานหรือโบราณวัตถุ ซึ่งแสดงว่า จารึกนั้นได้ขยายขอบเขตความเกี่ยวพันไปสู่โบราณสถานและโบราณวัตถุอีกด้วย

นอกจากนั้นกลุ่มจารึกที่เก็บรักษาและรวบรวมไว้ในสถานที่และท้องถิ่นต่าง ๆ ตามกฎหมาย หรือตามความต้องการของกลุ่มชน จำเป็นต้องมีหลักฐาน ประวัติ เพื่อใช้เป็นคู่มือในการสืบค้นร่องรอยของจารึกว่า คงอยู่ ณ ที่เดิม หรือเคลื่อนย้ายไปสู่แหล่งอื่น และยังเป็นการป้องกันมิให้จารึกสูญหาย เป็นอันตรายเพราะการกระทำของมนุษย์ กับยังเป็นโอกาสที่จะได้เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับจารึก ให้ชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้เรียนรู้และเข้าใจ ซึ่งเป็นการเผยแพร่และแนะนำวิธีการสงวนรักษาจารึก เพื่อให้ประชาชนคนไทยได้ช่วยกันดูแลรักษามรดกทรัพย์สินทางปัญญาประเภทนี้ไว้เป็นสมบัติของชาติ และเอกลักษณ์ประจำถิ่นของตนสืบไป

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. **การวิจัยเอกสารโบราณเบื้องต้น**. โดย คงเดช ประพัฒน์ทอง. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๐.

_____. **จารึกในประเทศไทย เล่ม ๑-๕**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๒๙.

_____. **บันทึกหลักการและเหตุผลประกอบร่างพระราชบัญญัติหอสมุดแห่งชาติ พ.ศ. ....** เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๐.

_____. **ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย**. กรุงเทพฯ : บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘.

_____. สำนักหอสมุดแห่งชาติ. **คู่มือปฏิบัติงานเกี่ยวกับเอกสารโบราณ**. กรุงเทพฯ : บริษัท ทรงสิทธิวรรณ จำกัด, ๒๕๔๘.

_____. **หอสมุดแห่งชาติจากอดีตถึงปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๘.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์. "วิธีการปฏิบัติงานเกี่ยวกับจารึกของกองหอสมุดแห่งชาติ". **ศิลปากร**. ๒๖ (พฤษภาคม ๒๕๒๕), หน้า ๖๔-๗๓.

_____. **สารนิเทศจากคัมภีร์ใบลานสมัยอยุธยา**. กรุงเทพฯ : ไอเดีย สแควร์, ๒๕๔๕.

_____. **เอกสารโบราณ** เอกสารวิชาการกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ฉบับปรับปรุงแก้ไขและพิมพ์เผยแพร่, ๒๕๔๑.

เทิม มีเต็ม. **งานจารึก.** เอกสารวิชาการงานบริการหนังสือภาษาโบราณ หมายเลข ๒/๒๕๓๐ กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร. ๒๕๓๐.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา, **สาส์นสมเด็จ**. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๖.

นิยะดา ทาสุคนธ์. **การบริการเอกสารโบราณ.** เอกสารเผยแพร่ทางวิชาการของกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๓๒.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. **เอกสารการสอน ชุดวิชา สารสนเทศลักษณะพิเศษ หน่วยที่ ๒ จารึก**. โดย ก่องแก้ว วีระประจักษ์. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓.

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑**. ม.ป.ท., ๒๕๒๑.

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ก่องแก้ว วีระประจักษ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

เทิม มีเต็ม ผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาตะวันออก กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ